

Újhold

LENGYEL BALÁZS: BABITS UTÁN
RÁBA GYÖRGY: VERSEK
KÉRY LÁSZLÓ: LORENZO
NEMES NAGY ÁGNES: VERSEK
MÁNDY IVÁN: ÜNNEPI UZSONNA
GYARMATHY ERZSÉBET: VERSEK
BIRÓ ANTAL: KETTÓS ÖNARCKÉP
DARÁZS ENDRE: VERSEK
SOMLYÓ GYÖRGY: SZAVAK
KOTZIÁN KATALIN: VERSEK
ACZÉL TAMÁS: ERDŐBEN
VIDOR MIKLÓS: VERSEK
ZUGOR SÁNDOR: PARASZTOK
BÖHM LIPÓT: TANULMÁNYFEJ
PILINSZKY JÁNOS: HOFMANNSTHAL: ELEKTRA
VÉGH GYÖRGY: VERS

SZABOLCSI MIKLÓS:
AZ ANTIINTELLEKTUALIZMUS FELTÁMADÁSA

SZÖLLÖSY ANDRÁS:
BARTÓK, KODÁLY ÉS AMI UTÁNUK
KÖVETKEZIK

1946 JÚLIUS

TARTALOM:

	Oldal
<i>Lengyel Balázs</i> : Babits után	1
<i>Rába György</i> : Versek	9
<i>Kéry László</i> : Lorenzo (Novella)	12
<i>Nemes Nagy Ágnes</i> : Versek	23
<i>Mándy Iván</i> : Ünnepi uzsonna (Novella)	26
<i>Gyarmathy Erzsébet</i> : Versek	31
<i>Biró Antal</i> : Kettős önarckép (fametszet)	35
<i>Darázs Endre</i> : Versek	36
<i>Somlyó György</i> : Szavak	38
<i>Kotzián Katalin</i> : Versek	44
<i>Aczél Tamás</i> : Erdőben (Novella)	47
<i>Vidor Miklós</i> : Versek	54
<i>Zugor Sándor</i> : Parasztok (fametszet)	57
<i>Böhm Lipót</i> : Tanulmányfej (fametszet)	57
<i>Pilinszky János</i> : Hofmannsthal: Elektra	58
<i>Végh György</i> : Vers	63
<i>Szabolcsi Miklós</i> : Az antiintellektualizmus feltámadása	67
<i>Szöllősy András</i> : Bartók, Kodály és ami utánuk következik	69

~~~~~  
A címlapot *Fiedler Ferenc* tervezte.  
~~~~~

Az „Újhold“ szépirodalmi negyedéves folyóirat. A második szám 1946 októberében jelenik meg.

Mándy Iván, *Pilinszky János*, *Rába György* közreműködésével szerkeszti és a kiadásért felel: *Lengyel Balázs*.

A folyóirat kapható minden könyvkereskedésben, megrendelhető a terjesztőnél: „*Móricz Zsigmond*“ könyvkereskedés
Budapest, VIII., Baross-utca 1.

Szerkesztőség: Budapest, IV., Ferenc József-rakpart 18.

Az „Újhold“ minden közleményéért írója felel.

B A B I T S U T Á N

Igény és tehetség

Nagyjai megformálása után az irodalom rendszerint megtorpan és lélegzetet vesz. Az egyéniségek súlyuk, nagyságuk szerint fullasztják el, a nyomukban megkapaszkodott, felnőni vágyó életet. Ennek az egymást tipró burjánzásnak a harca akaratlan és részvétlen, mint a növényeké. Mennyi görcsös ferdülés és kerülő út jelzi szerzte nyomait. Az embert nemcsak az határozza meg, hogy honnan indult, hová tart, hanem az is, kiket volt kénytelen kikerülni, kiken hogy jutott túl. Sőt épen az az útjelző, hogy az író a pálya elején kiket lát maga elé meredni visszariasztón, kiket ismer fel önmagának akadályként ugratóul. A választás nemcsak a belső erők, a tehetség pillanatnyi készülségének a helyes felmérésén múlik, hanem nagyobbára a művészi igényen. E kettő együtt: tehetség és igény, eredendően magukba zárják az elkövetkezendő írói pálya lehetőségeinek belsőleg megszabott határértékeit; szintjük, intenzitásuk már-már lét előtti a lélekben s mégis lélet meghatározó, mint a csíra. Ami egy-egy korosztályt az irodalomban egy nemzedékké ötvöz, épen a kibomlás, a fejlődés külső körülményei: a világ adottságai és hatása, melyek nagyjából egyformák azonos időben. Ezek befolyásolják a maguk jobbra spirituális tényezőivel egy nemzedéken belül a tehetség és az igény egymásraható viszonyát. Az irodalom korosztályok szerinti állandó hullámvetése, meg-megujulása, ennyiben mindenesetre a nyugtalanító mult és az igézetében álló jelen vállvetett közös műve.

A nagyság tényezői: a teljesség és a tökéletesség csakúgy eltérítene, mint a mágneses sarkpontok. A világirodalom legjavát olvasva felváltva hat át, mint a váltóláz, a megelevenedő nagyság bénító tudata s tollatkináló televény ösztönzése. E kettőség végigpróbáltatja kóstolóul kínálva a mának, a régvolt minden speciális ízét, azt, amivel egy-egy korszak a maga teljességét felmutatta. A teljesség és a tökéletesség ugyanis a változó létben korszakhoz, időhöz kötött, csupán amit létrehoznak, a nagyság, s amiben megnyilatkoznak, a mű időtlen.

Az egésztől a részletig

Gátlástalansága és tudatossága a legirigylésreméltóbb pályák egyikévé avatja a Babitsét. Ilyen nagy lélekzettel ki tudott még minden formát a multból véréhez fűszerül beszívni, egyetemességébe beolvasztani, tökéletességéhez eszközül felhasználni? Egy egész utánakövetkező nemzedék elől szívta el ezzel a levegőt. A második nemzedék legelső irodalmi helyzetérzékése talán épen ez volt, ez a fuldoklás. Különös, hogy Ady műve mennyire nem kellett bennük ilyen érzeteket. A vele való viszony a tiszta irodalom szempontjából már akkor alig volt

jellemző. A politikai-szellemi életben annál inkább. Ady ahogyan irodalmi utódokat nem nevelt, közvetlen kortársain kívül nem fojtogatott tartósan másokat. Legfeljebb dilettánsok hallgattak el „oroszlánlíráján“ elbátortalanodva. Nem ő, hanem éppen az az igény, amelyet Babits példája növelt fel, tüzött ki a második nemzedékben a tehetségnek megoldhatatlan feladatokat. Az idő meglehetősen mostohán bánt velük: a közelség nagyítóján keresztül mutatott nekik valami tényleg óriásit, valami követésre sarkaló követhetlent. Pedig úgy érzékelt a világot, és azt érzékelt belőle, amit az első nemzedék, a világháború után, a fiatalabbak indulása idején már teljességgel lehetetlen volt. Nem a kifejezés kérdésén volt itt a hangsúly. Ez a háború utáni formabontás, az avantgardista törekvések, a különböző izmusok idején egy pillanatra amúgy is félig-meddig uniformizálódott. Ezek a perzselő évek a Babits-verset is szétzilálták, elegáns kiegyensúlyozottságát megbontották és a bennük vergődő dült lélek a formákban is aláfesti dúltóságát. Babits is, Kosztolányi is, körülbelül ugyanazon időben adta ki szabadvers-ciklusait, mint a második nemzedék fiataljai, Illyés, Fodor József, Fenyő László vagy Szabó Lőrinc. A két korosztály nem élt olyan távol egymástól, hogy ne hasonlóan felelt volna a történelem nyers hatásaira, az európai kordivatra a forma területén. Lényeges azonban ebben is az a különbség, hogy az idősebb tudta, hogy a szabadverssel mit vet el, vérévé vált gyakorlatból ismerte a kötött vers televény pompáját, míg a másik csak hagyománytól, elvárt tudástól szabadult. A két nemzedék ellentéte végső fokon sokkal mélyebb a formainál. Az új költőket a babitsi teljesség, a korokat, világtájakat befutó egyetemesség egy kidolgozott magatartás felvételétől zárta el, melyben tehetség és igény a költői pálya minden állomására érvényesen, egymással harmónikusan viszonyult. A nagyság öntudatlan kegyetlensége az utódokat majdnem abból kergette ki, amit a magyarság számára művében összefoglalt. A második nemzedék visszaüzetett a teljességtől a részletig: Európából a valóságosabb magyar talajig, egyes tagjaiban ahhoz a hagyományig, amely óvatos távolságot tart a nyugati világtól. Szinte miatta indult lelkiileg leszűkített világlátással, vagy legalább is miatta közömbösítette tört részletekre élményfelfogó képességét. Ösztön és tudat egyaránt kivette részét ebből az öncsonkításból. Illyés Gyula széles látókörű műveltsége ellenére témáiban hozzátapadt gyerekkora népi emlékeihez, a nép bajához és jajához mindig *ugyanazt* érelve verssé prózává; s egyedül a tárgy megragadásának változataival leplezte az egyangúságot. Kassák marxista, tehát erősen racionális jellegű tanultsága ellenére az irracionális felé irányított szabadvers kísérleti talaját választotta ki költészete leszűkített köréül, regényeiben pedig a munkásság osztályharcának problematikáját. József Atilla elnyúlt tapogatózás után egy időre a proletariátus gondolatkörének egyenruháját öltötte fel, a részlet nehezen tűrt fegyelmébe szorítva be szellemét, Szabó Lőrinc pedig a prózai és önmagában zárt intellektualizmus módszerét választotta szinte egyetlen költői eszközzévé. Erdélyi József belezárta magát, — mint ázsiai törzsfő, visszautasítva minden kultúrhatást —, a népi formákba és tartalmakba. Sárközi

György — a leglégiesebb alkat ennyi valóságkutató között — kilépett az érzékek közvetítette dologi világból egy arkangyali, túlfeszített énlírába.

Lényegesebb kitérés ez, szenvedélyesebb reakció, mint gondolnánk. A költészet mégis csak az egyéniség teljes kifejezése, mely az elérhető emberi teljességhez való távolsága szerint kapja meg végső értékét. Éppen az ifjúság az, ami a legnagyobbat szokta megvágyni ebből. Önönmagán keresztül mindent kifejezni, az egész létet, kultúrát, felkelhető érzésskálák sorát — minden fiatal Sturm und Drangot, formabontást, forradalmi stílusváltást ösztönöz ez az igény. A régibe, a voltba csak a részt, az újba, az alakulóba pedig belelátni a teljességet, azt amelytől, a zsengebb kor hite szerint feszül a torok — ez a fiatal költőmagatartás. A kifejezés-vágy és a mindent-kifejeznievágyás még alig-alig választódik szét ilyenkor. A költői erők gazdaságos latbavetése, az igény és tehetség lehiggadt egyensúlya érettebb, későbbi állapot. A fiatalság lendületében jobbára csak az erővel lehet okkal-móddal gazdálkodni, de a szándékkal alig.

Szegényedő realizmus — poentírozó önéletrajz

A nagy nemzedék indázó gazdagságával, világmépenek teljességével, bizonyos szempontból koraéretté fojtotta le a második nemzedék költőit. A nemzedék prózaíróinak kibontakozását viszont Móricz Zsigmond ereje és Kosztolányi aprólékos tökéletessége gátolta. Közülük Móricz egyénisége az, amelyik kevésbé nyomasztó. Szemlélete, népies irodalmi iránya kínált mellette még fel nem fedezett utakat. Az élet realista színekkel való monumentális ábrázolása nem végső, minden mást fölöllegessé tevő megfogalmazás. Persze, a csúcs, az életmű teteje, az Erdély trilógia már ernyesztő. A lélekzetvétele, amellyel íródott olyan tág, hogy egész Magyarországot beszívta, s vele együtt magát a történelmi regényt, mint műfajt. A szándék utolérhetetlenül nagyratörő s a mű arányaiban, kemény érces tökéletességében méltón sikerült hozzá. Mégis a népiesség nyelvén lehetett még beszélni utána is. Igaz, hogy idegen fényt tükrözve; aprólékosabb szemlélettel, kopottabb realitással. A népies regény az új epikusok kezén specializáltabb, elhatároltabb; eltökéltebben irányregény lett. A fiatalok visszahúzódtak az egész látomásától itt is a részletig. Nemcsak témában, szinte nyelvben is. Valahogy úgy, hogy a tájnyelvi különbségek felkeltik az újdonság látszatát; akár Petőfi után Lisznyay palóckodása. Tamási az erdélyiséget, Kodolányi a Dunántúlt és az árpádkori múltat építette mondanivalóvá, Németh László pedig népmentő programjait.

Kosztolányi az Aranysárkánnyal, Édes Annával és a Pacsirtával jelezte erejét a regényben. Nálunk az irodalmi élet nem fokról-fokra épülő hagyomány, folytonos lépcsőzetes emelkedés, hanem egymást követő egyéni bravúrok sora. Már maga a nyelv használati módja, az írás eszköze sem közkincs, hanem az íróra kötelezően kimért kisművészet. Kosztolányi elsősorban ennek a kisművészetnek lett nagy művésze. Megteremtett egy olyan hajlékony s mégis latinosan kemény magyar nyelvet, amely ihletője és feszítője a gondolatnak, csupa ötlet,

szikra, a dolgok lényegére tapintó realizmus. Az ő mondata nemcsak pontos és kifejező, hanem rendszerint szellemes és poentirozott. Egy-egy regénye magának a nyelvnek is kápráztató sziporkázása. S valahol mégis ebben derül ki, hogy Kosztolányi nem elsősorban epikus tehetség. A nagylélegzetű, folyamként áradó epikának — mint ezt a fiatalabb epikusok meg is fogalmazták — nem a mondat a legkisebb egysége, hanem a bekezdés, nem a poentirozás az elsődleges, legtágasabb ábrázolási formája. Kosztolányi túl elegáns. Az impresszionista regény, humánus együttérzéssel keverve a flauberti tökéletesség-igényt, ott tört szét, részleteiben túlfinomra sikerülve, közvetlenül az ő érintése után. A követők már csak cserepeket gyűjthettek a kezükbe. Így született regény helyett a prózának az új nemzedékre oly jellemző műfaja, a mondat és a poentirozás televény talaja, a napló, az önéletrajz.

Esszé és nemzedéki elv.

Márai Sándor, Illyés Gyula, Németh László, Cs. Szabó László prózája oldottan, önmaguk köré komponálva indul el. Műfajuk a regénynél, novellánál eleve könnyebb, rugalmasabb, dekomponáltabb. Az élmény nincs bennük epikára átformálva, hanem nyersen, az élethez tapadóan árad. A szerkesztésben való gyöngesség, türelmetlenség, a hűvös megformálásra való képtelenség leplezi magát a jegyzetszerű ábrázolások sorában. Befogadni a világot és visszalökni — ez az író magatartása. Az intellektus rendszerezése és kifejezési vágya sebesebb, mint a világ leszűrődése. Írói anyaggazdagság egyesül itt egyfajta képtelenséggel, a szellem mozgásán, áradásán való úrrálevés persze, bonyolult képtelenségével. A műfaj tipikus és érték szerint kimagasló műveiben az Egy polgár vallomásában, a Doveri Átkelésben, a Puszták népében vagy az Ember és szerepben epikai szempontból művészileg elvetélve, egy-egy oldalon rendszerint annyi élmény bujkál, amennyi később elég lesz egy teljes regényre.

Különös széppróza ez; a toll alól az anyag szellemi magasfokra felhevítve epikai átköltés és elbeszélői megszerkesztés nélkül csúszik ki; nem csoda, hogy művelői sorra az esszé fele sodródnak. Az egész nemzedék az esszében lel teljes-magára legelőször. Nem mintha itt nem vezetné tollukat Babits tanító keze, de maga a műfaj olyan, hogy benne különködés nélkül lehet külön utat hangsúlyozni, egyéniséget mutatni. Az esszé minden műfajnál tárgyyszerűbb, kiindulási pontnak egzaktabb, nem élése és ábrázolása a világnak, hanem meglátása és rendszerezése. Míg a többi műfajokba az összes érzékek és lelki tevékenységek bejátszanak, addig az esszé elsősorban az értelem és rendszerező elme és másodsorban az intuíciónak műve. Éppen ezért Mekkája mindazoknak, akiket a civilizáció válságának riadalma inkább értelmi örökösre, mint ábrázolásra készítet. Egyediségének bástyáit, korán kifejlesztett katasztrófa érzetének megfelelően, benne építette ki először az új nemzedék, az előttük járóval szemben. Az összetartó ereje ennek a kristályosodásnak maga a nemzedéki elv, vagy ahogyan Babits kissé türelmetlenül írja Halász Gáborral való vitájában: „a nemzedék, mint komplexus“. „Ez a generáció úgy érzi, hogy a költészetben nehéz

újabbat és nagyobbat alkotnia, mint amit az előttejáró alkotott.“ — írta A nemzedéki kérdés vitája című cikkében — „Ez elégedetlenné teszi és gáncsoskodóvá, önmagával szemben is. A próza, az esszé terére menekül; de itt is elődökre talál, akiknek gondolataitól nem tud szabadulni, akiknek öröksége teher módjára nehezdi rá. Fogyatékosági érzete valóságos kínzó komplexumként veti elébe a nemzedéki problémát. Vaalmi irodalmi Oedipus-komplexum ez: azzal a különbséggel, hogy az apagyilkosság itt nem lelkifurdalás, hanem feladat.“

A környezet fémjele.

A próza területére menekül; de miért ilyen egyöntetűen nem az epikába, hanem az esszébe? Babits nyomása alól szabadulni, kézenfekvően a regényben lehetett volna; indázó, gazdag életműve legkevésbé ebben teremtett követésre valót. Mi volt mégis, ami Móricz és Kosztolányi hatásán kívül s ennél sokkal brutálisabb erővel eltérített ettől az úttól? A nemzedék eleve pajzsul tartja maga elé: a kultúrkatasztrófa hangulata. A lelki-, társadalmi összeomlás előérzetében nem lehetett két, három vagy akár tíz éves programmal a nagy epika fejezeteibe belefogni, a kétséges jövő olvasónak aprólékosan feltárni a márt. A válságteória gyakorlati magyarázata ellen azonban felkínálkozik cáfolatú egész irodalmi hagyományunk, Zrinyitől akár magáig Babitsig. S ha már elemezzük kérdésként felvetve a lehetőségeket, gyakorlatibb gátlást jelenthetett a másik, a merőben műfaji válság, a regénynek ebben az időben forrongó tematikája. Mi az a lételem, amelyben az egyént ábrázolnia kell a regénynek? A kalandban, a csodában, a képzelet játékos világában, vagy a többi emberekkel való kapcsoltságban, a való élet kulisszái között? Spirituálizmus és realizmus vjvták csatájukat a műfajért. A valóság elleni lázadás, Virginia Woolf, Gide, Joyce, Powys szenvedélyes kitörése a költőiség kötetlenebb csapongásáért, a vasok hétköznapi trónfosztásáért, a nemzedék szeme előtt indult hódító útjára. Mi okozta, hogy e káprázatos felvonulás s Szerb Antal pompás elmélete, ragyogó előadásmódja ellenére sem termelt magyar követője a csoda-regény áramlatnak? Nem lehetett volna a magyar környezetben elhithető a csodát, a véletlen költői játékaikat? Vagy hogy a kört bezárva, az ellenkező regénytípust melléje állítsuk: nem lehetett volna elhithető a realista valóságot? Bizonyos, hogy a csoda is, az ábrázolt valóság is a szereplő emberi viszonylatok hitelességén áll vagy bukik. És pontosan ez az, amit alig lehet bonyolultságában és kapcsoltságában magyar környezetben létrehozni. Ez az a pont, ahol az epika fejlettlenségéért vagy fejlődésének irányáért már nem az író felelős, ahol a magyar epika satnyaságának ősoát keresni kell. Az írott emberi viszonylatoknak szükségük van annyi valóság-alapra, hogy az életben nagyjából elképzelhetők legyenek. A környezet vagy más szóval a társadalom próbája ez az író szavain. A magyar társadalom azonban, modernebb, finomultabb emberi viszonylatokra nem üti rá a maga próbáját. Az egyéniség szellemi teljességét kibontani, más egyéniségekkel viszonylatokba hozni nálunk csak a mindenkivel való szembenállás, a lázadás

sztereotip formájában lehet. Ha él is az íróban olyan teljesség, mely alakjait a nagylélekzetű epika formái szerint tudná megteremteni, nincs hiteles viszonyítási lehetőség, lételem, melyben őket éltethetné. Ez a helyzet az írók hármasságát választva elé állítja. Vagy hitelességért a multba menekül s egy szerényebb és elképzelhetőbb világba támasztja fel némi öncsonkítással alakjait, vagy nagyvilági megvetéssel lemond a hitelességről és különcöket ábrázol, vagy pedig — igénynek és tehetségnek a legnehezebb utat választva — a jelennel próbálja megkötni alkuját. Móricz, Krúdy, és Kosztolányi legjobb alkotásaik példáival megtestesítik e lehetőségek egyikének vagy másikának szinte legmagasabb határait. Móricz multbamenekülése a leggazdagabb; a történelmi táj, Bethlen Gábor Erdélye, amelyet kiválaszt magának, olyan sokféle árnyalatát, kibomlott teljességét csillogtatja az emberiségnek s a történelmi távolság miatt mégis annyira polgáriatlan, hogy dús és hiteles lehetőséget ad az egyéniségek nyersebb, ösztön szerinti s egyúttal elmélyültebb ábrázolására. Krúdy eleve elhatárolta magát a nagyobb áramú epikától, mely bizonyos fokig a típusban keresi az egyént; Mikszáth provinciális különceiből ő csinált európai különcöket, lírával, pazarló epikus ösztönnel, emlékezéssel, elemzéssel felcsillantva bennük mind azt, ami egyéniségükbe és a nyírségi tájba egy finomult emberségből elérhet. Kosztolányi halálos biztosan ismerte a hazai befogadóképességet, azt a határt, amit emberi viszonylatban a közönség még hitelesnek elismer. Regényeiben meg is hajlott előtte. Pompás műveltségét, finomult életérzetét, bonyolultabb kapcsoltságok lehetőségét úgy takargatta, mint úriember a rongyait. Ha a szembenállást fogalmazta is meg, az Aranysárkányban vagy az Édes Annában lázadó pillanatra sem lobognak. Vigyázott arra, hogy az élethelyzetek ábrázolásánál ne lépje túl a hazai képleteket. Novák Antal, Moviszter és Édes Anna száz alakban itt járkál közöttünk. Jaques Thibault a nyugateurópai lázadó alakja, regényeiben elképzelhetetlen, ahogy ábrázolt világához viszonyíthatatlan is.

A kiutak lezárulnak.

Így mállasztja el a társadalom sekélyessége, árnyalatlansága a legtömörebb epikus szándékokat. Még Hunyady Sándort, ezt az ösztöne mélyétől tudata tetejéig epikus karaktert is lekényszerítette a regény-köréből a mikszáthi adomába. Ez a hatás a második nemzedék íróira azzal a súlyosbító körülménnyel érvényesült, hogy az egyéni kiút kerülői, éppen az előttük járók miatt, igen szűkösen mutatkoztak. Sem a különtség, sem a mult, sem a lázadás mozzanatai nem jelenthettek epikus kedvüknek kielégülést, külön világuknak, emberségüknek kifejezési formát. Márai Sándor legjobb alkotásaiban, az Idegben Emberekben, A Szigetben kényszeredetten kimenekült az országból, a Zendülőkből a társadalomból, a továbbiakban pedig kénytelen volt megteremteni egy nemlétező vagy csak egészen embrionálisan megvalósult — s csak a sznobizmus által hitelesített — nagypolgári világot, melynek emberi üressége és kietlensége fokozatosan visszahatott alakjai lelki tartalmaira. Németh László szellemi szabad-

ságlobogójához híven, a lázadás, a szembenállás formáit ostromolta; szereplőinek lelki gazdagságával merészen tágítva a viszonyítások hitelességének körét. A regény többi művelői megmaradtak a bevált megoldások csapásain. Cs. Szabó László és Illés Endre eleve bonyolult lelki tartalmaik ismeretében, érzékeny kritikai ösztönükkel nem léptek a novellán túl.

Az utánuk jelentkező, úgynevezett harmadik nemzedék, hogy kikerülje a dilemmát, azt, hogy a regény világa eleve többet követel meg, mint ami a társadalomban megvan, a misztikával kísérletezett. De a misztika, amely az egyén és a létfelletti viszonylatát boncolja, ha részben el is kerüli az emberi egymáshozkapcsoltságok ábrázolását, éppen legsajátosabb tulajdonságai miatt, metafizika nélkül, üres. Ez a misztika a képzelet tetszés szerinti variánsa a megfoghatatlanról; és éppen végtelen változata és konkrétizálhatatlan formulái miatt magát azt a viszonyt sem teszi lényegesen érzékletesebbé, amelynek érzékletessé tételéért született. Ha pedig sem az emberek egymásközi kapcsoltságaira hitelesen nem felel, sem az egyén és a létentüliéra, akkor nyilván kétségessé teszi az ilyenfajta modern misztikus regény létének jogosultságát; a remélt erősítés helyett ugyanis egyszerre két irányból, az egyén és a társadalom, és a misztika és a társadalom viszonylatából gyöngíti az ábrázolás hiteles gazdagságát.

Vissza az egészhez.

Az epika végső sorban mégis közügy. A líra nem teljesen az. Egy ideig megterem a lélek kitágított terében is. Nincs szüksége a hitelesítésre, mint az epikának. Érvényessége független a környezettől, egyedül a lélek törvényeinek van alávetve, idővel azonban visszhangot kell kapnia. Fialat líránkat ezért nem fojtogatta az, ami epikusainkat. Legfeljebb az elzárttság, paradox módon, egyrészt légiesítette, másrészt a látható valóság felé ösztönözte. Így tágította a harmadik nemzedék, Dsida Jenő, Radnóti Miklós, Weöres Sándor, Vas István, Jékely Zoltán, Zelk Zoltán, Rónay György korosztálya a líra témakörét, az irracionális és metafizikus gondolat legmodernebb áramaitól az eddig még versbe nem foglalt vaskosig. A líra alapformáját, a vershangot Babitstól, Kosztolányitól, a nagy nemzedéktől kapták készen, sőt a teljességigény örök nyugtalanságát is. Stílust, alkati jegyeket, korszakot, nemzedéket gyorsabban emészt meg az idő ma, mint valaha. Sebes érese félmulttá tompítja az öreg jelent. Visszatérni ezért lehetett, örökségül venni még élő hangot, igényt. A részletről újra figyelni, vágyni az egészre. Ez az egész azonban — és ez különböztet lényegesen — a fiatalok értelmezésében nem klasszicizált, hanem inkább romantikus.

A romantika hagyományát általában ők törvényesítették és közvetítették már mint hagyományt a legifjabbak számára. A lélek elvágása líránkban nemzedékről nemzedékre egyre kikerülhetlenebb. Az irodalom közkinccsé válásának kétségtelen reménytelensége, egyik jelentős tényezője ennek a romantika felé való sodródásnak. Persze az irodalom közkinccsé válása csak olyan emberi cél, mint az igazság érvényesülése: határértéke lehet csupán az emberi törekvéseknek. Mégis

eredményes megközelítése és ennek várható hatása: a környezet, a társadalom elmélyülése, humánus gazdagodása szüntetné az epika gátját, a hitelnélküliség érzetét, a líra bezártságát az énbe. A legönellentmondóbb próbálkozás azonban a humánus gazdagságáról való lemondással, a már-már hagyományos teljesség-igény elsorvasztásával kísérni meg a környezetnek árnyalatosabbá tételét, gazdagítását, különösen nálunk, ahol a szellemi élet egy igen fejletlen szellemiségű, kevésbé polgárosult társadalom felett vívódik. A szellemi szegénységet nem jutalmazhatjuk azzal, hogy e szegények álruháját kényszerítjük magunkra. Egy ilyen kísérlet, az irodalmi élet nemzedéki megújulását veszélyeztetné. Művészet csak akkor maradhat fenn, ha a legmagasabb igényeket támaszthatja önönmagával szemben. Íróra, irodalomra nézve sem lehet más érvényességet elismerni.

LENGYEL BALÁZS

BÚVÁR

Zúgjatok, tavaszi szelek,
lessétek, a fű kövérebb-é?
Emelkedj lelkiismeret,
tégy árvává és szegényebbé,
hogy megértssem, mit sír a görnyedő nép
s a gyilkos, aki tetoválja bűnét.

A szem már pillant hátra is:
hegyeket lát, kopár tetőket,
a tapasztalás tájain
dülöng a fagy, mint egy kísértet
s mint útjavesztett madár ing a ködben,
csapong a lélek, vijjog önfeledten.

Bennem hiába bujdosol
a vitamín, szívemben vágynak.
Ma már csupán az alkohol
lelkesíti hűlt éjszakámat:
tört bárkák, úsznak a budai partok,
a szív dohog, távol vitorla csattoj.

Játék, játék — dadogd velem
te is, akit a kerevetre
mellémsodort a szerelem,
egymás között is számkivetve,
vihart vártunk, kisdéd levél sem ingott
s már tűz a nap, — tegyük be zsaluinkat.

Mint bűvár, kit kincs gondja hajt,
lebuktam tested éjjelébe,
az asszonyok s a gondolat
lámpásvesztő és mély ölébe,
de a fővényen most fölémbehajlók
csak algát látnak s egy izamos arcot.

Tócsához guggol a gyerek,
hogy tetten érje, ki felissza
a napot, esőt, felleget,
de önnön arca néz rá vissza, —
föjláll, a nagy játékot már megérti...
Porát lerázza s továbbmegy a férfi.

ŐSZI ÉJSZAKÁN

Ínyemben ég a fanyar, nyári füst még,
 de útra keltek réges-rég a fecskék,
 a kerti fák recsegnek már a jégtől,
 sötét fény hull az őszi, néma égről,
 csípős szél búvik köpenyem zsebébe
 s halkan borzong a lélek is.
 Őszbe fordul lassan az ember éve,
 sebes léptünk a lomha télbe visz.

November jege virágzik a fákon,
 az első dér tapad az ifjúságon.
 A vándor lélek útra készül egyre,
 de mérlegel már s leinti az elme —
 annyit szomjaznék, annyi kútból innék
 s tiltón dobog rá rossz szívem,
 idegesen, mint korcsmában a vendég,
 ki tudja, nem maradhat percre sem.

Magamra hagyva, szűk palackba zártan,
 hánykolódtam a tömény éjszakában,
 töredeztam, fakultam és repedtem,
 moszattal és algával keveredtem;
 a hullámok zajától süketen, de
 végre tisztán elmondhatom,
 gyarló deszkákkal örvényen pörögve,
 mit üzen velem emberi fajom?

Közös anyánk bírt goromba szavára, —
 fülemben cseng az anyag tanítása.
 A láthatáron, amerre a szem lát,
 ormótlan kövek, imbolygó vitorlák,
 arrébb meg homok, virágos növények
 s virágtalanok, némi hó...
 Nem más, amit a távcső hoz elébed,
 több fű, több sár s a rezignáció.

Gyermekkoromban mohón, bár ügyetlen,
 patak-homokból várakat emeltem,
 kavics-párkánnyal, szilárd akarattal,
 hogy védelmezzen az erős falakkal,
 de az eső, a szél csonkokra véste
 s számon az elmúlás sikolt.
 Nem vigasztal a fojtó ölelés sem,
 a tücsök dala vagy a lenge hold.

*Mint eltévedt utazó, szomjan, étlen
 bolyongok a férjkor erdejében,
 a menedéket merre is keressem?
 Csak homokvár volt, amit építettem,
 leszek hát végül, erdő állatára
 hallgatva, okos és szelíd.
 Hallom már, kitért ablakomban állva,
 Isten, halál gránátos lépteit.*

A TÁBORNOK BÁNATA

*Bakák és pákosztos menyecskék
 inogtak, csattogott a zászló,
 György-rendjeles marsall lehetnék,
 de hallgatott a kikiáltó.*

*A körhintán fapáripákon
 forgott veszettül hadi népem.
 Ágnesemet sehol se látom,
 fonnyad két rőt kitüntetésem.*

*Kintorna-hangra Oliphantnál
 a gyertyán-ló messzebbre pattant,
 de Ágnes a sorból kiállt már
 s én kutatom a mozdulatlant.*

*Már áprilisi szél szavára
 kering a nap, a hegy, az örvény,
 ő combjait háptákba zárja,
 kankalín hajt ki szeme gödrén.*

LORENZO

Apa nélkül növe, nem is tudta milyen az, ha férfi van a családban. Úgy éltek régebben, egy fészekalja nő, mama és ők négyen, mintha más nembeliek nem is léteznének a világon. Éveken át együtt aludt Jutkával, a nénjével, egy *túláságosan* is puha ágyban s minden reggel megcsókolta a mellét, amely fehér volt, mint a kréta. S mert nénje kelt föl előbb, végignézte ahogy felöltözik, derékig rózsaszínbe, feszesre kapcsolja a harisnyáját s úgy hinti, simítja a langyos vizet a lavórból fehér hasára, vállára, mellére, puha nyakára. Az alsótestét esténként mosta le a nagyobbik lavórban, egy foszlottselymű spanyolfal mögött, melyen áttetszett minden mozdulata. Nyáron nagyszélű szalmakalapot viselt, lila vagy világoskék szalaggal: mindkettő jól állt fehér bőréhez, aranyhalszín hajához.

A két kisebb a szobában aludt mamával, ők ketten a konyhában egymással, édesen.

Ahogy ott nyujtózott a napon — a melegtapintású teveször-pléden, piros fürdőtrikóban, átlangyosult tagokkal —, mindez távoli emlék volt. A szegénységet, nem lévén hozzá semmi érzéke, elfelejtette, mint a zsoldárokat, amiket elemista korában kellett bemagolni. Jutka vidékre ment férjhez, három éve s csak egyszer látta azóta. Őt persze nem lehet elfelejteni, de ő is távoli és visszahozhatatlan azokkal a füledt estékkel együtt a nehézszagú konyhában, mikor a nénje melléje csusszant az ágyba — Jutka bujt be később —, lassan, mintha úsznék s térde az övéhez ért s az övé megkereste a helyét két síma combja között.

„Haggard nekifeszítette ziháló mellkasát a nehéz tölgyajtónak — olvasta most —, de a zár nem engedett. Homlokán kidagadtak az erek, nekivadult keze görcsösen rázta a kilincset, a verejték szakadt egész testéről. Kiáltozni szeretett volna tehetetlen dühében, ha tőle függ, hangyává zsugorodik és bemászik a kulcslyukon. Nem is gondolkozott már, egyetlen vak ösztön fütötte csak: oda bejutni, ha beleőrül is, ha belepusztul is. Egy pillanatra kimerülten az ajtófélfának roskadt, a szobából suttogást vélt hallani. „Bent vannak, mégis bent vannak és él még“ — ez újabb erőt öntött izmaiba, újból nekifeszült a kemény tölgyfaajtónak. „Marjorie, ó, Marjorie...“ — hörögte.“

Hátralapozott s már tudta, amit Haggard még nem tudott. De csak néhány sort engedett, lélekzetvisszafojtva, az értelméhez, csak éppen belemart a titokba. Ez már az utolsó fejezet volt, utána bemegy, iszik egy *nagy* pohár vizet, talán megeszi az uzsonnáját is. És aztán... sajnos, a *Közgazdaságtan*-t nem lehet tovább halogatni. De addig Haggard és Marjorie...

Apó hangját hallja a kert mélyéből, az üvegházak mellől. Tagolatan, kicsit botladozva beszél, mintha olvasna. Így szokott mamával is,

reggel, mikor ő még ágyban van — ott kapja meg a kávéját —, botladozó, kiszikkadt hangon. Vajjon miért ment hozzá mama?

— ... mert ők, Theobald úr, katolikusok az édesapjuk után, a két kisebb katolikus, csak nyárára jönnek haza a zárdából. A lányokat nevelje gondosan az ember, a lelkükre nagyon kell vigyázni, nem igaz?

Jól tette, hogy hozzáment, apó kiskirály itt, kertész és házmester, de inkább kertész. A lakás az alagsorban — s ez az alagsor már majdnem földszint! — a rádió — 3+1 lámpás Orion —, az alagsori fürdőszoba, a jégszekrény, melyet nemrég kaptak Laxenburgéktól, a kert is nagyobb részét s egy kicsit még a villa is... mind, mind az övék. Igaz, hogy procc emberek, mint akiknek sok a pénzük. De Istenem, ki bánja őket? Alig beszél velük, alig beszélnek vele. Csak Theobald, ez a rémes Theobald ereszkedik hosszabb-rövidebb barátkozásba, komoly mosollyal, a szemüveg mögött kiolvashatatlan tekintettel. Szép szája van pedig és nagy csontos keze és fenemód elegáns ruhákban jár, amelyeket Angliából hozott magával. De olyan savanyú valahogy, olyan szakszerű.

— Egy valóságos csodagyerek, kérem — botorkálnak a hangok, apóék mintha közelebb jöttek volna —, ügyes is meg okos is, az iskolában oda vannak érte, a gyorsírás tanárja nem győz betelni vele, azt ígéri, folyton azt ígéri...

S Theobald szárazon, szakszerűen:

— Szép lány.

Ezt pár napja a szemébe is megmondta:

— Maga igazán nagyon csinos lány, Márta. Remek nő lesz magából.

Ha más mond ilyent, még a tánciskolában is, melegség önti el. Ez azonban *hideg* megállapítás volt, csak arra jó, hogy valamire fölhívja a figyelmét, ami addig nem jutott eszébe... lány és nő... hogy ez kettő. De hogy mi a különbség?

Ké éve sincs, hogy mama újból férjhezment s most mégis úgy tűnik fel, mintha régóta laknának itt s ami ezelőtt volt, mind *egyformán* régen volt, a gyermekkor, papa halála, az a boldogító-lesújtó fölfedezés, hogy őt csak Jutka szereti igazán, Gabi és Luca születése — akkor rendkívül mulatságosnak találta, hogy velük ez is megeshetett, hogy az ő családjukban ikrek születtek, szegény papa, ha látta volna a két édes kis jószágot, a saját születése, tizenkétéves korában, mikor Jutka azt mondta egyszer: „Kis bolond, szép vagy, különösen a szemed, az orrocskád és a fogad, ezt jegyezd meg jól és lehet, hogy nagyon szép lábad lesz“, s az a rémes emlék, mikor Jutkát váratlanul meglátta egy férfi karjában a sötétkék-csempés kapualjban s először vette tudomásul, hogy a férfiak *így* csókolják meg a nőket — sirt utána este s a nénje harapófogóval sem tudta kiszedni belőle, hogy miért —, az állandó gyötrelmem, hogy kevés pénzük van, hogy mamának folyton gürcölni kell, megalázó helyzetek az iskolában, mert egy vagy más okból hazudni *kellett*, tartani tőle, hogy kiderül s mindez — mint lassan rájött — a szegénység miatt; az első tánciskola izzadt-tenyerű kamaszokkal...

„... kimerülten csuklott össze az ajtó előtt. Kétségbeesve érezte, hogy minden ereje cserbenhagyja és ez ellen nem tud mit tenni. Agyában össze-vissza kavargtak a hajszás nap eseményei, egy pillanatra felvillant előtte Marjorie arca, azzal a rémült, segélyt kérő pillantással, amellyel beszállt az autóba, minduntalan a telefon csörömpölését hallotta s azt a rekedt hangot a drót túlsó végén, fenyegetően és mégis segítségért kiáltva. „Édes, kis Marjorie!“ — mondotta és könyvek tolokodtak a szemébe. „Marjorie!“ — kiáltott föl hirtelen heveséssel, hogy a folyosóablakok megremegtek a hangjától.

Ekkor újra suttogást, majd éles sikolyt hallott a szobából. Egy szempillantás alatt talpraszökött és...

Az emeleten a méltóságos asszony a szeretőjével beszélget, aki itt ebédelt. Hangjukból néha lepottyan egy-egy darabka, kint ülnek az erkélyen a piros-barna csíkos vászontető alatt. Semmi hőség nincs még a levegőben, semmi tej-ködös nyári káprázat. Május. „Az ő korában“ — tündökött még nemrég is, mi tagadás, kissé megzavarodva. De alapjában büszke volt rá, hogy fölfedezte ezt a viszonyt, hogy észrevette, hogy tudomásul vette — az élet egy meglepő tényét. „A szeretője neki“, „viszonyuk van“ — a fogalmazás eleinte tárgyilagos merészség jele volt, kínos pontosságé, mely mindenáron szembenéz a valósággal, de már nem érezte sem merésznek, sem különösen pontosnak, megszokta, elkoptatta.

„A döntő: belenőni a társadalomba“, — Theobald egy véletlenül elkaptott mondatával hetekig nem tudott mit kezdeni. Ez volt főképp kiállhatatlan Theobaldban, ez a fontoskodás vagy mi, amellyel zavarba ejtette az embert. Meg volt győződve, hogy alapjában véve ostoba s mégis, nem egy lényeges dolgot megtudott már tőle. Megnőni — valószínűleg erről van szó, nem pedig „belenőni“, ellenszenves szó, semmi szükség rá.

Jutkának gyermekien duzzadt volt az ajka — reggel, ha fölébredt. Ő bebujt a takaró alá mint egy kiscica, az émelyítő sötétbe, arcát odanyomta a hasához, melyben csendes mocnások keltek és aludtak, átölelte a csípőjét, fölszúszott a szívéhez s behunyt szemmel hegyezte a fülét, hogy a súlyos lüktetés mögül kihallja azt a halk zuhogást, ahogy a vére szétárad a bőre alatt. Persze, sohasem hallotta. Aztán hirtelen kidugta a fejét a takaró alól és megcsókolta a mellét, amely fehérebb volt a batiszt hálóingnél.

Búcsúznak az erkélyen, Theobald előrejön és kikíséri a távozót. Vajjon tudja az okos Theobald? Nem volt könnyű kinyomozni s ha lassan meg nem szabadult volna gyermekkori jóhiszeműségétől — belenőni a társadalomba? — máig sem tudná. Bizonyítéka nincs, de *biztos* benne, ezernyi jeltől. Búgni kezd egy mótör, a kocsis finoman súrolja a lejtőt, a kanyarban csendes sikoltás kél a gumi alól. Theobald jön visszafelé a kavicsos, ropog a cipője talpa. Őt nem láthatja a terrasztól. A kert most olyan színű, mint a sóska-mártás, a leveleken még rajta van a frissesség tejfőle, semmi harag bennük, semmi méreg bennük.

Volna valami közte és mama közt — így töpreng Theobald —, ahogy beszélnek? A feltevés *abszurd*, ha mamára gondol — s mégsem

teljesen lehetetlen, általánosságban elgondolva. De az is biztos, hogy az elme szinte automatikusan működik, ha bizonyos helyzeteket kell interpretálnia: eleve kiszűr egyet a lehetőségek közül s makacsul kötözi, bogozza hozzá az adott szituációhoz. Hátha jóbarátok, el lehetne képzelni ezt is, hátha olyan kapcsolat van köztük, amely sem szerelem, sem barátság — ki tudja? Hétkor fel kell hívni Ronniet, vagy egyenesen felmenni hozzá, nem vacsorázik itthon. Zsuzsamát viszont fel se hívja, ezt a viszonyt vissza kell fejleszteni, kényelmetlen a férje miatt s már nem is szereti úgy, mint Ronniet. A kényelmesebb megoldás mindig jobb is — azt kell választani. Ötre ígért Lorenzo, legjobb lesz, ha a terrazon maradnak, nincs még túlmeleg. Kár, hogy ritkán találkoznak, most érzi, hogy sok mondanivalója van Lorenzo számára, Lorenzo az, akiben nyoma sincs a rendszeres gondolkozásnak, ami szomorú minden más esetben, de irgalmatlanul jó, ha az ember vallani akar, mert Lorenzo a maga laza gondolatmenetén haladva, egy-egy epizódhoz kapcsolt újabb kis epizóddal, egy-egy tendencia nélkül, a faggatás legtávolabbi szándéka nélkül odavetett kérdéssel úgy gombolyítja ki a másikat, hogy az élvezheti a kitárulkozás minden gyönyörét a lelepleztetés szégyene nélkül. Szereti vajjon a whiskyt? Még sohase kérdezte tőle, de most megkínálja, hadd mulasson az angomániáján. Pár perc múlva őt.

„Az így keletkező empirikus alapellentétnek elvileg semmi köze sincs a test és lélek kettősségéhez, más szóval az evilági lét döntő alternatívája többé nem a fizikai és a pszichikai, hanem az érzékelhető és az érthető. Az újfajta dualizmus ontológiailag a test és a lélek kettősségének helyét foglalja el... Teoretikus szempontból kénytelenek vagyunk a tisztán pszichikait a fizikaival együtt mint *jelentés-nélkülieket* ennek az empirikus világalternatívának az egyik oldalán elhelyezni s a másik oldalon szembeállítani velük a jelentéseknek sem nem fizikai, sem nem pszichikai létét.

E gondolat egyszersmind újabb problémához vezet. Éppen fejtegetésünk nyomán merülhet föl az a vélemény, hogy az érzékelhető és az érthető világ két alapvetően különböző terület. Lehetséges, hogy semmiféle kapcsolat ne volna köztük?“ Lehetséges? — tündött Theobald, anyjára gondolva.

„Revolver dördült, kétszer egymás után. A férfi erejének végső megfeszítésével újabb rohamra indult az ajtó ellen s a zár végre engedett. Amint hanyatt-homlok bezuhant a szobába, első pillantása Marjoriera esett, aki ijedten összekuporodva ült a dívány sarkában, a nyaka és a melle csupa vér volt a dulakodástól — bizonyára a brosstú sebezte meg —, a revolver kiesett a kezéből. Előtte a szőnyegen ott feküdt Jim, a „feketearcú“, félkezét még mindig a díványra emelve...“

Hanyatt fordult, megkönnyebülten húzta végig a kezét combján és csípőjén. Néhány lap már az egész. Az imént elálmosodott a naptól, szomjazott is, de lusta volt bemenni, míg nem végez a könyvvel. Most hirtelen friss lett, szomjúsága elszállott. A melle úgy kezdett föl és alá járni, mint csók előtt; mintha nagyon közel hajolt volna hozzá valaki, a haja már a halántékát karmolja, szempillájuk összeér; elédesedett

a szája, csípője lehelletnyire megrándult. Egy hang volt az egész, amelyet nem hallott tisztán.

Télen ismerte meg, a korcsolyapályán. Magányosan firkálta a nyolcasokat egy sarokban, fekete, testhez simuló korcsolyázódressz volt rajta, haja puhán lengett utána, amint hátrafelé röppent. Ahogyan megmerítette magát egy-egy kadett-ugrásban, látszott, hogy mennyire saját mozdulatainak a mámora tartja fogva, mennyire nem a mutogatásért „dolgozik“. Ő egyszerűen megállt és bámulta; lábát, mely ritmikusan billent előre-hátra, izmos combját, melyen pattanásig feszült a fekete trikóanyag. Önfeledten játszott, mint egy kisfiú. Harmincöt-éves is megvan — gondolta s nem mozdult, csak nézte elbűvölve. A pálya fölött ekkor gyújtották meg a lámpákat, csupa sárga csillogás lett minden, ami az imént kékes-fehér volt. Megállt és észrevette őt. S ő szégyenkezve, majdnem könnyekig dühösödve érezte, hogy milyen rövid a szoknyája. A férfi lassan, szinte úszva melléje kanyarodott, kezét nyújtotta. Olyasfajta langyosság járta át, mint évekkal előbb, mikor Jutka esténként bebújt melléje az ágyba. S szállottak együtt, boldogan — már ami őt illeti —, némán. Elhagyták azt a magányos szögletet, becsúsztak, begabalyodtak az emberek közé; néha úgy tűnt föl, hogy a nyakát csókolja, de tudta, hogy nem igaz, néha meleg lehellet csapta meg a fülét, ilyesformán: „Szeretek! Megőrülök!“, de tudta, hogy képzelgés. Oldalról keményrajzú volt az arca, semmi gyermekesség nem volt benne, majdnem azt mondhatni: semmi kedvesség.

— Nekem félhatra haza kell mennem — szólt mintegy segélyért kiáltva s legszívesebben elbőgte volna magát.

— Én még maradok.

Nem kérdezte, hogy hol lakik, ki kíséri haza, ki fogja lesegíteni a korcsolyáját. Az egyik kezét elengedte, a másikat felemelte a szájához és csókot préselt — talán nem is egészen komolyan — a pullóver ujjá alá.

Kétszer korcsolyáztak még együtt s közben alig beszéltek tíz szót. Nem tudta meg például azt sem, mi a neve. Annyit elárult, hogy tanár, de hogy milyen s hol, azt már nem. Kora tavasszal az autóbuszon látta. Divatos felöltő volt rajta, nagyszélű szürke kalap, egy idősebb férfival beszélgetett. „Nem vett észre“ — gondolta akkor. Egyszer itt találkozott vele, a kertkapuban. Megbillentette a kalapját, mosolygott, „Nem ismert meg“ — eszmélt rá és belepirult.

Most, ahogy kilépnek a terraszra, világosan hallja:

— Remek táj ez, Theobald, észrevetted?

„Én még maradok“. Valami metsző határozottság van a hangjában, feledhetetlen, összetéveszthetetlen. Ha fölülne, megpillanthatná, de nem, a világért észre ne vegyék. Csendesen közelebb húzódik a terraszhoz, a sűrű levél- és indaszövevényen azonban nem látni át. De hallja minden szavukat.

— Hát még ha este látnád, a naplementét. A Svábhegy mögött mindig másként megy le a nap, a legkülönfélébb felhőfigurák között, soha két egyforma naplementét! Vagy ha koratavasszal látnád, mikor

a Sashegy sziklakúpja olyan a virágzó almafák és cseresznyefák mögött, mint valami kicsinyített Fuzsijama.

Theobaldnak szokatlanul lágy a hangja, felényire sem fontoskodó, mint máskor. S most szinte gyöngéd:

— Ehhez mit szólsz, öreg Lorenzo?

Két pohár összezizzen, Theobaldot megkrákokgatja az ital. Lorenzoak hívják, vagy csak Theobald adta neki ezt a nevet? Mindenkit elkeresztel, lehetetlen idegen nevekre, azt mondják valójában ő sem Theobald, hanem Zoltán. „A szeretője tudnék lenni, — dönti most el hirtelen — annyira kívánom“. Telt combjára gondol a korcsolyázó-dresszben, idegen mosolyára, mikor megemelte a kalapját. „Lorenzo a szeretőm, odaadom magam neki. Pedig legkisebb jelét sem adta, hogy elismerne, elfogadna. Milyen kétségbeejtő! Jutka szeretett, senki más. Irigylésreméltó Marjorie, hogy ketten is... és hogy végül Haggard...“ De nem megy az olvasás, a terrazon tovább beszélgetnek.

Csupa szöglet és vonal az arca, — gondolja Theobald — nem gömbszerű, nem tömbszerű. Szellemes és zárkózott arc, a szeme csupa okosság. Kitalálni neki Ronniet és Zsuzsannát? Világoskék a szeme, a haja egészen sötét. De mintha már hullana, mintha magasodnék a homloka. Pompás inge van mindig, ez a nyakkendő viszont rikolt. Semmi hajlat, árnyalatosság az arcában, csak szöglet és merész átmenet. Soha semmivel szemben nem állt értetlenül, ami az emberekre vonatkozott, a maga módján eligazodik a világban. Azt hiszi, hogy ismeri az embereket, pedig csak csendes humorral szemléli őket s ez éppolyan téves, mint minden más rész-szemlélet. Képtelen egészbe-látni s mégis eligazodik, valami ösztön vezeti, mint a nőket. Beszéd közben hátradől a fonott székekben, keze ölbe kulcsolva — finomkөрmü, vékony ujjak —, lába keresztbevetve, haja csillog a napfényben, félfüle rózsaszínen világít, nyakkendője, mint egy kemény asszonysikoly.

— Olyan volt, mint a legtöbb: szőke és kékszemű. Akár egy étvágygerjesztő fogás, amely a biztos élvezeten túl nem ígér semmi izgalmat az ínynak, vagy egy remek selyeming, amelynek tapintását mohón áhítozza a bőr, de ha felhúzzuk, hűsít és langyosít legfeljebb, nem éget. Műveletlen volt, ájtatos tagja egy bridzs-komániának, gint ivott, ópiumos cigarettákat szívott, hogy a képzeletét egy kicsit felizgassza. Ha leszámítottad a testét, a ruháját s ezt a néhány rossz szokását — mi maradt belőle? A pusztá megpillantásától nyers lettél és útszéli, s ha később megérintetted a kezét, otrombán arra gondoltál: „Mire jó ez? Térjünk a tárgyra“, aminél csak az volt jellemzőbb és leverőbb, hogy ő ki is mondta ezt, mielőtt elgondoltad volna. S mégis az egyetlen üdítő alkoholcsepp a szárazságban az a szőke haj s kék szem. Várj csak... ebből talán megérted: egy miniszter lánya, tele mindenfajta, de különösen zenei sznobizmussal, csontos és birtokolni vágyó, egy mogorva hegedűművész, aki minden éjjel újabb szobalányt próbált elcsábítani, s aki tehetetlenségét hisztérikus zokogással igyekezett elföldni — mindössze egy fürdőszoba volt köztünk s nekem egész éjjel zuhogtatnom kellett a vizet, ha nem akartam hallani a vinyogását —, egy alkoholista fakereskedő — legfeltűnőbb volt rajta ecset-szerű, mozgékony bajsza, amely egyedül élt halott arcában —, a fele-

ségével, egy élveteg pillantású, irtózatosan kövér nővel — a miniszterlány mellett a bridzs-társaságnak legdühösebb tagja —, egy fiatal orvos, a harmadik bridzsező, bazedovos szemek; az orvos szeretője — ennek fekete bodorhaja volt, *rendkívül* hegyes orra, s a szoknyája alatt nem viselt nadrágot. Aztán... szóval ilyenek mind s én hagytam, hogy az a szőke, az egyetlen üdítő csöpp, belémessen.

„... és ültek egymás mellett a csillámokkal teleszórt homokban. Haggard átölelte a nő vállát, amelyet még most is meg-megrázott a zokogás. A férfi a tengerre nézett, kimondhatatlan nyugalom ereszkedett a lelkére. „Marjorie — suttogta — édes kis Marjoriem!” Gyöngegében magához vonta a síró asszonyt, aki még mindig az elmúlt hetek emlékeinek nyomasztó súlya alatt vergődött, s megcsókolta áttüzesedett arcockáját...”

Szeretni tudná, bár lehet, hogy csak a testével kívánja. Együtt élnek majd valahol a nap bizonyos óráiban, titokban eljár hozzá s ha leül a szobájában, nem igazítja meg a szoknyáját. Vajon a test leszámításával belőle sok maradna? Ó, abban semmi testi nincs, ahogy Jutkára gondol, melankólikusan. Mennyire más volt, míg együtt lehettek, soha nem érzett szomorúságot, inkább izgalmas meleget abban a jó füllelt tudomásban, amellyel egymásról bírtak. Ismerte a bőrét, a nyaka ízét, a melle illatát. Megcsókolná a Lorenzo mellét is, hallgatná a szívverését, tapintaná a bőrét, ha a szeretője lenne. Mért szól közbe ez a kiállhatatlan Theobald? Kómikus a szemüvegével, ahogy a homlokát ráncolja, az álla gyermeki, az orra, mint egy karvalyé. „Jöjj egész közel hozzám és szoríts, hogy sírjak, azt se bánom, csak szerethesselek, Lorenzo, édes, ó, ó...” Mennyi nővel lehetett dolga már? S szerették-e, kívánták-e így?

— Féltekeny volt, azt hitte, hogy minden pillantásomról számadással tartozom. S engem az ilyesmi rendkívül mulattat egy alakuló viszonyban: az ostobaság, melynél fogva az ilyen szőke-kékszeműek azt hiszik, hogy valóban van valami közük hozzám, az önhittség, mely eltakarja szemük elől önön lényegtelenységüket. El nem engedte volna, hogy a cukrot ő csusztassa a kávémba, hogy időnkint ellenőrizze, mit olvasok — bosszantásból folyton egy cirillbetűs bibliát hordtam a zsebemben, amiről nem tudta megállapítani, hogy micsoda —, hogy megvizsgálja a zsebkendőim monogrammját — s közben gyanakodva próbálja kihámozni azt a sokfajta illatot, amely fölhalmozódott bennük —, hogy kifaggasson volt szerelmeimről — képzelheted, milyen hűségesen beszámoltam! —, hogy olykor végigtapogassa egész testemet, nem talál-e valahol friss és beszédes karcolást, vagy régibb forradást, tördőzés nyomát, árulkodót rejtett életemre. Ha új arc bukkant föl a szállóban, nem mulasztottam el megjegyezni:

— Mindígg ilyenről álmodtam. Még sohasem volt vöröshajú szeretőm. Ó, hogy gyötör a vágy utána!

De lehettem akármilyen melodramatikus, a horgot bekapta. Ő nem osztozik rajtam, ne alázzam meg annyira, ő teljesen akar, vagy sehogy. Így hát olykor az övé voltam, teljesen — a hite szerint —, máskor a magamé, sokkal teljesebben, s mindketten jól éreztük magunkat...

Nem tud szóhoz jutni tőle, nem is fog ma délután, biztosra vehető. Ami egy órája, míg Lorenzora várt, egyszerűnek látszott, visszarendetlenkedett azzá, ami tegnap volt. Zsuzsannát nem lehet egyszerűen otthagyni, anélkül, hogy szisztematikusan átgondolná... Ha ez a szózsák hagyta volna végigbeszélni, hogy maga előtt is pontosan kibonthassa a viszonyt, s a másikat, az újat Ronniival... De így? Kit érdekelnek ezek a nyári flörtök, holmi kékszemű szőkék, fekete bodrosak? Természetesen Lorenzo észre sem veszi, hogy a dezintegrált emberek módjára hogyan kap minden kínálkozó kapcsolat után s mennyire fenéig élvezzi ezeket a stupid kis viszonyokat, amelyekben intellektuális felsőbbrendűsége erkölcstelenül kényelmes helyzetet biztosít neki. Van valami mélységesen gonosz a magatartásában... Csupavonal arca most csak egy lány folt a napfényben; már régen nem őt nézi, hanem *túl* rajta a zöld tereket, Csepel kéményeit. Inkább Ronniel telefonálja le?

— Egy este céltalanul, szinte dühösen ültem a társalgóban. Aznap esős idő volt, nem lehet üszni, vitorlázni. Dél előtt előszedtem a könyveimet, jegyzeteimet. Persze te csak nevensz ezen az amatőr-vonzalmon a tudomány iránt, pedig hidd el, ezt is komolyan kell venni. Hogy *mióta* csinálom? S talán soha sem lesz belőle magántanári értekezés? De nem múlik el hónap, hogy kétszer-háromszor elő ne venném — az Artúr-mondakör motívum-története, emlékszel? —, s még mindig úgy érzem, hogy közöm van ehhez a témához, hogy közelében, azokon a ritka napokon, mikor együtt lehetek vele, jóleső ámulat fog el, valami intím csodálkozás bizonyos dolgok fölött, amelyekről csak én tudok. Ott ücsörgök a szállodai szobában a könyvek és jegyzetek meghitt légkörében, s egyszerre kopogtatás nélkül belép az én kékszemű szerelmem és a nyakamra telepszik. És nem megy le róla, bármennyire borús a képem. Félretolja a könyveket az asztalon, ül az ölemben...

Még ma is tart vajon? S tartott akkor is, mikor együtt korcsolyáztak? Jutkának elmondja ezt a történetet, ha legközelebb találkoznak — ki másnak mondhatná el? —, olyan különös. S ha a szeretője lesz, elmondja azt is? Jutka sohasem beszélt a szerelmeiről, mindig általánosságban említette a dolgot, mintha könyvekből tudná, vagy magától jött volna rá. De fokozatosan *mindent* meg lehetett tudni tőle, az összes titkokat, ha együtt mentek valahová, vagy vasárnap reggelenként, mikor tovább maradtak az ágyban. Gabi és Luca vajon kitől fogja hallani? Neki kell elmondani, s talán már ezen a nyáron. „... megcsókolta áttüzesedett arcocskáját. Mikor összeért az ajkuk, az asszony testén az elfojtott zokogás utolsó rándulása futott át, aztán elcsendesült, mint egy fáradt kismadár és engedelmesen adta oda magát a férfi ölelésének. — Vége. —“

— Belemegyek a játékba azzal, hogy essünk túl rajta minél hamarabb s máris kötném az útilaput a talpára. Ó félreérti izgatott igyekezetemet — vagy nem is nagyon figyel. Fekszem mellette egy heverőn, kényelmetlenül s nem enged mozdulni. A félkarom, amelyen teljes súlyával rajta fekszik, ki akar törni, mikor megmoccantom, elzsibbad. Az agyam is zsibbadozni kezd, elálmosodom. Mikor fel-

ébredek, újból kezdődik az egész. Az órára lesek, ebédidő jóval elmúlt. Leténfergünk az étterembe. Aztán vissza a szobába s már nem is nagyon bánom, ami történik velem, ez a nap elúszott, az első órák után minden reményt föladtam, hogy valamit megmentsek belőle. Marad egy keserű-émelygős szorongás a torokban, hetekig nem tudok a jegyzeteimre nézni. Vacsora után ülök a társalgóban, dühösen. Ők bridzseznek. Így csinálnák a világ bármely pontján, a holdban is, este kilenctől éjfélig. A miniszterlány, a fásné, a doktor és ő. Ostobán, möhön bámulják a lapjaikat. Ekkor történik valami. Belép egy egyenes-tartású férfi — tarkója hátraszegve —, s mintha elválták volna a rosszkedvemet. Nem láttam még itt, aznap érkezhett. Az egyik asztalról felvesz egy „Illustration“-t, elmegy a terem túlsó végébe, messze a bridzsezőktől, belétemetkezik. Nincs egy pillantása, mosolya senkihez. A hátát látom s hátulról az arcélét, ferdén, ahogy a képeslapot forgatja. Barna, középkorú arc, professzoros szigorúság, komoly, nagy fülek. Homlokán az intellektus szépsége s valami megmagyarázhatatlan tisztaság egész lényén. Fel tudod fogni ezt? Egy olyan nap után! Tizenegy körül feláll és kimegy, megint nem néz senkire. Míg ott ülök, egész idő alatt nem bírom kiverni a fejemből. Éjfélt után belémkarol a szeretőm, szája egy rózsaszín pacni, szeme mint egy angyalé, olyan ártatlan. Én alig állok a lábamon, torkomban még az egész nap undora. Cipel lefelé a bárba, most ő játszik velem.

— Látod ezt a kopasz alakot, valamikor azt hittem, meghalok érte. De két év alatt rájöttem, hogy unom.

Undor az is, hogy játszani is csak ilyesmit tudunk. Az egyik asztalnál ott ül az én „professzor“-om, lábam mégjobban elbizonytalanodik az örömtől. És ekkor kiderül, hogy ismerik egymást. Tíz bosszúsággal, csömörrel terhes órát bocsátok meg egy szőke frizurának, kék szempár fölött, míg bemutat egymásnak. Lágy orrhangja van...

Mi köze ehhez, mi a fenének kell végighallgatnia? Ilyen undorító kis viszonyról nem érdemes beszélni, az ilyenben nem szabad belemenni, ez nem is problematikus. Persze, Ronnie... Mégis Zsuzsánna az, aki több kettejük közül, oly hosszú meghittség után. Nem telefonál, csak fölmege a szokott időben. A válásba pedig bele kell vágni, nincs mit gondolkozni. Tiszta helyzetet egy tiszta érzelemhez. Most éli meg először igazán, hogy mennyire tiszta és teljes viszony ez.

— És most szeretnék ilyeneket mondani: „személyének varázsa“, „beszédének kelleme“, „egyéniségének telítettsége“. Csupa olyan témáról beszélt — az egzisztenciát érintő közhelyekről —, amely mindenki mást türethetetlen bölcsködésbe sodort volna — ő maga volt a derűs bölcsesség. S mindezt azért mondom el — ámbár sokkal részletesebben kellene — (Isten ments! Mindjárt félfét, Zsuzsánna már... Milyen remekül beszél, Istenem, napokig elhallgatná, édes Lorenzo...), hogy megértsd: én az első pillanattól fogva tisztában voltam az ő nagyságával, ha nem is volt arról pontos fogalmam. Mikor megmondta, hogy festő s kérésemre megismételte a nevét, amelyet bemutatkozásakor nem hallottam, egyszerűen tárgyi támasztékot kapott ez a csodálat, érthetővé vált, nem volt benne többé semmi cso-

ébredek, újból kezdődik az egész. Az órára lesek, ebédidő jóval elmúlt. Leténfergünk az étterembe. Aztán vissza a szobába s már nem is nagyon bánom, ami történik velem, ez a nap elúszott, az első órák után minden reményt föladtam, hogy valamit megmentsek belőle. Marad egy keserű-émelygős szorongás a torokban, hetekig nem tudok a jegyzeteimre nézni. Vacsora után ülök a társalgóban, dühösen. Ők bridzseznek. Így csinálnák a világ bármely pontján, a holdban is, este kilenctől éjfélig. A miniszterlány, a fásné, a doktor és ő. Ostobán, mohón bámulják a lapjaikat. Ekkor történik valami. Belép egy egyenes-tartású férfi — tarkója hátraszegve —, s mintha elválták volna a rosszkedvemet. Nem láttam még itt, aznap érkezhett. Az egyik asztalról felvesz egy „Illustration“-t, elmegy a terem túlsó végébe, messze a bridzsezőktől, belétemetkezik. Nincs egy pillantása, mosolya senkihez. A hátát látom s hátulról az arcélét, ferdén, ahogy a képeslapot forgatja. Barna, középkorú arc, professzoros szigorúság, komoly, nagy fülek. Homlokán az intellektus szépsége s valami megmagyarázhatatlan tisztaság egész lényén. Fel tudod fogni ezt? Egy olyan nap után! Tizenegy körül feláll és kimegy, megint nem néz senkire. Míg ott ülök, egész idő alatt nem bírom kiverni a fejemből. Éjfél után belémkarol a szeretőm, szája egy rózsaszín pacni, szeme mint egy angyalé, olyan ártatlan. Én alig állok a lábamon, torkomban még az egész nap undora. Cipel lefelé a bárba, most ő játszik velem.

— Látod ezt a kopasz alakot, valamikor azt hittem, meghalok érte. De két év alatt rájöttem, hogy unom.

Undor az is, hogy játszani is csak ilyesmit tudunk. Az egyik asztalnál ott ül az én „professzor“-om, lábam mégjobban elbizonytalanodik az örömtől. És ekkor kiderül, hogy ismerik egymást. Tíz bosszúsággal, csömörrel terhes órát bocsátok meg egy szőke frizurának, kék szempár fölött, míg bemutat egymásnak. Lágy orrhangja van...

Mi köze ehhez, mi a fenének kell végighallgatnia? Ilyen undorító kis viszonyról nem érdemes beszélni, az ilyenben nem szabad belemenni, ez nem is problematikus. Persze, Ronnie... Mégis Zsuzsánna az, aki több kettejük közül, oly hosszú meghittség után. Nem telefonál, csak fölmege a szokott időben. A válasza pedig bele kell vágni, nincs mit gondolkozni. Tiszta helyzetet egy tiszta érzelemhez. Most éli meg először igazán, hogy mennyire tiszta és teljes viszony ez.

— És most szeretnék ilyeneket mondani: „személyének varázsa“, „beszédének kelleme“, „egyéniségének telítettsége“. Csupa olyan témáról beszélt — az egzisztenciát érintő közhelyekről —, amely mindenki mást türehtelen bölcsködésbe sodort volna — ő maga volt a derűs bölcsesség. S mindezt azért mondom el — ámbár sokkal részletesebben kellene — (Isten ments! Mindjárt félhét, Zsuzsánna már... Milyen remekül beszél, Istenem, napokig elhallgatná, édes Lorenzo...), hogy megértsd: én az első pillanattól fogva tisztában voltam az ő nagyságával, ha nem is volt arról pontos fogalmam. Mikor megmondta, hogy festő s kérésemre megismételte a nevét, amelyet bemutatkozásakor nem hallottam, egyszerűen tárgyi támasztékot kapott ez a csodálat, érthetővé vált, nem volt benne többé semmi cso-

dálatos. Emlékeztem a képeire s azokhoz képest az ember már nem is tűnt *olyan* nagynak.

— Reggel fölbredve: a szoba az elrendezetlen könyvekkel, az ablak peremére behulló eső az előző nappalt idézte. Ó, ha lenyelne az ágy, hogy sohse kelljen felkelnem belőle! Aztán felédesedett az ínyemen az esti beszélgetés íze a bárban, s kiugrottam és gyorsan megfürödtem. Korán volt, az étteremben egyetlen vendég ült, mintha várt volna rám, Köszöntem és letelepedtem az asztalához.

— Öregem — kezdte csendesen —, sajnálom magát ezért a viszonyért. Méltatlan magához.

— De hát honnan... — csak hebegtem.

— Éjjel bejött hozzám és mindent elmondott. Én évekig ismertem.

Szomorúan mosolygott. Ültem s bámultam a csészembe, néztem az apró fémkannákat, amelyekben a tej fehérlett és a kávé feketélt, a pirosszínű dzsemet egy üvegtálban, a kerek nikkelfedő alatt. Az árulkodás, a piszkos indiszkréció aljassága? Nem ez fájt legjobban. Az a szomorú mosoly: „Én évekig ismertem.“ Hogy bennem megvan az alantas vágy, amely a rossz felé húz, erre keserves volt gondolnom, de hogy őbenne is — erre kibírhatatlan! És mindennek tetejébe kínzó gyanúm ébredt, hogy tegnapi csodálatom nem is emberi nagyságának, intellektuális szépségének szólt, hanem egészen másnak! Érted?

Nem érti. Ez a szenvelgő átcsapás szennyes kis szerelmi adalékokból valami büntudat-félébe — mi ez? Természetesen, egyensúlyhiány, centrumtalanság. Az érzékelhetőnek és érthetőnek makacs szétválasztása, összefüggéstelensége. Mi értelme így? Van valami határozottan zavaró az egész történetben, valami irritáló homály. Igaz, nem figyelt oda eléggé... Zsuzsánna boldog lesz... Csak nem...

Ő érti, ő érti. Valami sugárzik némelyik emberből, ami szeretnivalóvá teszi. Ilyen Jutka, ilyen Lorenzo. Nem ismert senkit, aki Jutkát ne szerette volna. Szép, de ez talán nem minden, őt már sokkal kevesebben szeretik, pedig azt mondják, nem csúnya. Miért szenved Lorenzo? Őt is szeretni fogják mindig, mitől fél? Ha gyermeke lesz tőle, azt sem bánja. Mindenestül, feltétel nélkül vállalja Lorenzot, hogyne vállalná a hibáit, „alantas vágy“-ait? Vállalja mindenekelőtt a teste érintését s mégiscsak ez a legnagyobb áldozat. (Jutka szavai? Igaza volt.) „Végü birtokodba, édes...”

— Addig hittem, hogy ez alól van kivétel, hogy ez csak bizonyos — alantasabb — viszonylatban érvényesül, van ami mégis tisztán marad tőle... Mit magyarázom? Túl vagyok rajta. Beszélt még, de nem hallottam a szavait. Reggeli után felrohantam annak a szájának a szobájába. Éppen akkor lépett ki a fürdőszobából, meztelenül. Megijedt, maga elé kapta a kezét. Pofonütöttem és belérúgtam. Aztán leestem egy székbe, sírva... De ez nem tartozik ide. Pár nap múlva lejárt a szabadságom, haza kellett jönnöm. Nem engedtek egyedül, olyan állapotban voltam. Régebben azzal hitgettem magam,

hogy nem nagyobb bűn ez, mint a paráznaságnak bármilyen fajtája, most... de nem ez a probléma.

Mégis igen. Ezt nem tudta róla. Húsz éve ismeri. Gimnazista korukban együtt csapták a szelet a lányoknak, emlékszik, Lorenzo hetedik volt, mikor faképnél hagyta az iskolát, hogy elvehesse szerelmét.

— Együtt utaztunk. Pestre érve a nagy művész lakást bérelt ki közös szerelmünknek, aki más években vidéki színtársulatok tagjaként boldogította a szerencsétleneket. Mi tagadás szerettem ezt a rongyot, s szeretem még ma is. De bármely pillanatban kész volnék kidobni, ha tudnám, hogy ezzel segíték magamon. Akihez eltéphetetlen kötelék fűz, örökké a legmagasabb hőfokon izzó szerelem, az maga a — festő. S éppen ez a problémám, amellyel hozzád jöttem: merjek-e vele maradni, ezzel a rendkívüli emberrel, akit nem tudok szégyenkezés nélkül szeretni, aki minden nagysága mellett is éppen olyan szerencsétlen disznó mint én, vagy utazzam el a szökével, aki rendjénvaló társam a fertelmességben? Egy bizonyos: *úgy* nem lehet folytatni, ahogy eddig csináltuk, mert ez a háromszög nekem már a gyomromra megy, röhögtetően undorító.

— Várj csak. A *szőke* is...?

— Hát persze. Mit gondoltál?

Érdes a hangja, zokogásba csukló. A nap ferdén süt, de még mindig meleg. Szerencsétlen? „Ó, édes, egyetlen Lorenzom, szeretőm, szerelmem, szeretőm!” Szomjas, annyira, hogy majdnem sír belé. Legszívesebben széttépné a regényt, csupa hazugság. A *Közgazdaságtan* vacsora utánra maradt. Ki osztja így el, miféle igazság ez? Őt nem érintheti, ő nem érhet hozzá! Kinek panaszolja? A fák, füvek meg nem értik, hogy milyen betegség. Egészen lekapta a nap, a combján és a melle fölött. Látja-e valaha? Úgysem érintheti. Hiába szép; hiába jó hallani a hangját. Lorenzo — boldogság — meleg hajnalok Jutkával. Nem szól neki, ezt nem beszéli el. De most jó volna mellé bújni a tejszagú paplan alatt, hallgatózni a csipőjén, arcát odatapasztani a hasához, megcsókolni a mellét, nyakát átfonva könnyezni. Jutka! Ó, Jut—ka! Ret—te—ne—tes—.

KÉRY LÁSZLÓ

NEMES NAGY ÁGNES VERSEI

HADIJELVÉNY

*Mint iszap, gyöngye hegy belébe málló,
mely önmagától sülve körbefortyog,
mint visszaforgatott, nagy húsdaráló,
mely befelé nyel minden tömör kortyot —
így szívja, őrlé elmém a világot.
Hasonlatokban őrlé: roncsot ér.
S az elme: rész helyelt egészre hágott,
s a rész: ölé katlanba hull a tér.*

*Dúlt katlan! Tört anyag! Micsoda mérték
képes kiszűrni pontos csapadékod?
Mily tükör lát folyékony, síma ércként?
Hűlő szerelmek? isten? étel? ész-ok?
Mint légy szeme: ezer tükör a bőröm,
a viszonyulás prizma kínja köt,
s nem törhetem szét, mert e kín az öröm
a sík halál, s kerek téboly között.*

*A negyvenezer kilométeres föld
agyam csigáján gördül egyre beljebb —
micsoda állam ad védeni testört?
Micsoda orvos, mely ígéje ment meg?
Csontom feszül; a szörny vajúdik ekként,
mégsem szülés ez: harc lényem falán,
de hullva is, akár a hadijelvényt,
magasra tartom széttört koponyám!*

ÖSEIMHEZ

*Ernesztinák, tisztos Zsuzsannák,
tanyák, szekerek, paplakok,
nagyapám, ügyvéd, Egyiptomban,
s egyéb szók, percek, ablakok,*

*hoggy nyíltatok rám? Hogyan láttok?
Előttetek — fényben, vakon, —
idegenül, zavartan állok
s arccsontjaim tapogatom.*

*Szaladgálok üres szobákban,
tükörbe nézek: nem felel,
gyertyát gyújtok, firkálok, alszom,
s megijedek, ha kelni kell,*

*már kályha sincs (mert ostromolják
a várost éppen), s nem tudom:
gondoltatok-e új elvekre?
banánra? füstre, vasuton?*

*ostromra? bundás férfiakra?
képre? kezekre könyv alatt?
Ti szültetek? Ti képzeltétek,
ti formáltatok csontomat?*

*Mindegy. Ki tudja? Már csak egyet
szeretnék tudni: nagyapám
(ügyvéd) miért mnet Egyiptomba,
pénzzacskóval inas nyakán?*

*Mi várta? Mit gondolhatott?
Mondjátok, milyen vágy gyötörte?
— Meleg van, — mondta biztosan,
s törökös bajszát megtörölte.*

ALÁZAT

*Fáraszt, hogy mégis hiába ömölt
fejemre a perc lágy, szirupos árja,
a koponyám: kerek, fanyar gyümölcs
magányom mégis csonthéjába zárja.*

*Kemény vagyok és omló por vagyok,
nem olvadok és nem köt semmi sem,
ketten vagyunk, mikor magam vagyok,
a lelkem szikla, testem végtelen.*

*De mindez fáraszt. Indulnék tovább,
Egyiptomba, fürödni, vagy gyereknek,
— csak már az emlék és valami vágy
fogyó türelmem alján felderengtek.*

*S míg ülök hűs, hajnali ágyamon,
s mint szemem alját, kék lepi a házat,
belenyugodni lassan, bággyadón,
majd megtanít a virradó alázat.*

ÜNNEPI UZSONNA

A nyitott ablaknál állt és kinézett az udvarra. A udvar — közepeán a hatalmas fával — kedvesen vidékies volt. A fa alatt egy nő ült fonott kertiszékben és olvasott. Előtte kislány ugrált kötélben, valóságosan karcsú, törekeny mozdulatokkal. A házak mögött pedig a Dunát lehetett érezni a homokos parttal és az emelődarúkkal.

A fiú a szürke égre pillantott. Eső lesz, eső. Aztán az ünnepi uzsonnára gondolt, az első ünnepi uzsonnára apa nélkül. De hát miért is mennek el? Ha beszélni lehetne anyával, ha meg lehetne magyarázni neki...

Apró, otthonos zörejek hallatszottak a háta mögül. Becsukódott egy ajtó, gyors lábdobogás. Igen, ez anya. Készülődik. Milyen képet vágnak a rokonok? Bizonyára sokáig szorongatják a kezét és némán a szemébe néznek.

Visszahúzódott a cellaszerű kis szobába és leült a dívánra. Megint hallotta anya tipegését. Hogy siet. Apa nem sietett: csöndesen utálta a családi összejöveteleket. — Az ember sose tud elég későn menni. — Szinte látta fáradt mosolyát, azt a mozdulatot, ahogy két ujja között a szivart tartotta. Dús hamu borította a szivart, alig parázslott már.

Egy kirándulás volt előtte. Valahogy apa arcán látta az egészet: a párás, korareggeli eget, az ezüstösen csillogó Dunát és a levegőnek azt a csodálatos vibrálását.

Hirtelen nyílt az ajtó és anya állt előtte. Arca enyhén kifestve, szeme alatt talán még sötétebbek a karikák. Elhagyatott, magános arc volt. Kissé ijedt csodálkozással nézett a fiúra.

— Hát te csak itt ülsz? Vegyél egy másik nyakkendőt, hiszen ez rojtos!

A szoba egyszerre megtelt mozgással, anya csiripelésével.

— Mit gondolsz, vigyünk ernyőt? Ugy-e, nem? Én is utálom, meg aztán nem is megyünk messzire. — Az ablakhoz lépett. Csak állt és valahova kifelé bámult. — Esőszagot hoz a szél.

— Mehetünk, anya.

De azért még egy darabig az ablaknál álltak. Az udvar már üres volt és a fa leveleit szél borzolta. Tömör, haragosan sötét felhők ülték meg az eget. Szemközt becsukódott egy ablak és hallani lehetett, ahogy valaki végigfut az utcán. Anya megfordult. Milyen kicsi az arca... olyan védtelen, elférne egy tenyérbe.

Arcuk szinte érintette egymást.

Aztán, mint amikor hirtelen elrántanak egy függönyt, megint az udvar volt a fiú előtt. Anya pedig az ajtóból szólította.

— Induljunk.

Sovány, vörösarcsú férfi állt lent a kapuban. Kezét zsebredugta, szájából pipa lógott. Az égre nézett. — Lassan itt az eső. — Meggigázította børsatyakját.

— Jó lesz sietni — mondta anya.

A fiú csak nézte. Úgy nézte most, akár egy idegent. A félprofilja

szinte szemtelen volt, ahogy sietett; a vállát, mintha előredobná. Igyekszik. Igazit valamit az esőköpenyén, az ég felé hunyorog.

A fiú elfordította a fejét. Miért haragszik? honnan ez a rossz érzés? ... Az anyja kopogó, szapora lépései is dühítették. Másra próbált gondolni: egy könyvre, filmre, de mindig csak ezeket a lépéseken hallotta.

Fekete rongylabda gurult hozzá csámpásan, szánalmasan. Két lépést tett vele, aztán üres telek felé rúgta, egy csomó gyerek közé. Olyanok voltak a gyerekek az elborult ég alatt, mintha tussal rajzolták volna őket. Egyszerre hárman is ugrottak a labdára, aztán már egy kis szőke fiú loholt vele. Kedves kőlyökkutyához hasonlított. Lecsúszott harisnyája röpködött a duci lába körül.

— De Miklós! — Anyi szemrehányás volt anya hangjában. — Igazán nem értem, mit bámulod ezeket a ... Különbén is ki kell lépünk. Minden percben nyakunkba szakadhat az eső.

— Igen, persze.

Hát apával más volt. Ő sokáig elnézte az ilyen játékot. Meg tudott állni egy üres teleknél még bízta is a gyerekeket. Megint anya lépései ... Szél vágott az arcába, szeme megtelt porral. Egyszerre könnyes és náthás lett. A könnyeken át mintha repülni látna anyát a gombaformájú kalapjában. Zsebkendőjével törölgette a szemét, az orrát fujta. Aztán tisztult a kép. Fialat lányt látott egy balkonon, ahogy félig lehúnyt szemmel nevetett.

— Vihar lesz!

— Mingyárt ott leszünk — mondta anya.

Távolabb sárga, beteges fénnel megvilágosodott az ég. Fehér vonalak cikáztak át az izsapszínű folton. A körút felé pedig még jobban elmélyült az ég sötétje. Csörömpölve rohant a villamos, egy ember a kalapja után nyargalt. A házak közönyösen várták a vihart. Beléptek egy kapuba.

Anya Miklós felé fordította az arcát, mosolygott. A fiú a lépcsőt bámulta, aztán a reménytelenül síma, barna ajtót. — Ha senki se lenne itthon. — De az ajtó már kinyílt és valaki félkarral átölelte a vállát. Bajusz szúrta az arcát. Anya hangját hallotta.

— Sikerült befutni vihar előtt!

Rozsdabarnaruhás nő vonult át a sötéttónusú szobán. Ahogy meglátta Miklóst, megállt. Mögötte a balkon nyitott ajtaja. A nagy, fehér függőnyt a szél emelgette. Körül a szekrények homályos üvegjén arcok úszkáltak, mint egy különös akváriumban. Vékony nő emelkedett föl a sarokból. Sovány, bús löfej a fekete ruha fölött: Riza néni. Éppen csak „jelen volt“, akár valami diványhuzat. Fölemelkedett és mingyárt vissza is süllyedt a homályba, a sarokba. A rozsdaszínruhás nő még mindig mozdulatlanul állt.

— Olyan különös így vihar előtt. Miklós-kám! — És egy védhetetlen csókot ejtett az arcára.

Az asztalon hidegen csillogott az üvegtál, a székek fegyelmezetten álltak. Miklós csak egyet látott: a súlyos, fekete széket az asztalfőn. Apa szokott benne ülni. És most? Nézte a széket, az egyetlen, amihez valami köze van.

— Hát nem ismer meg? — Kedves lányarc mosolygott rá. Kissé féloldalt dűtötte a fejét, egy barna hajfűrt a nyakába hullt. — Együtt nyaraltunk, Aligán három éve.

— Három éve, igen.

— Biciklivel jött értem, aztán fürödni mentünk. Lekötötte a haját, hogy biciklizés közben ne hulljon a szemébe.

A fiú végigsimitott a haján, mintha most is kerékpáron ülne.

— De a legszebb mégis az esti fürdés volt — mondta a lány. — Egyszer verekedett is miattam.

— Igen, a vendéglőnél... mikor az az alak megszólította.

Aztán már az asztalnál ültek. A lány tovább beszélt, de Miklós nem figyelt. Az üres széket nézte az asztalfőn. Mellette anyja, mindenki a régi helyén, csak éppen az a szék... Talán senki se ül bele.

Nyersen arrébrándult a szék és már egy kövér férfi pattogott benne, mint egy gumilabda. A fiú nem is látta az arcát, csak a hájas, puffadt kezét, ahogy székét rángatja. Előrehajol, bólogat nevet.

— Dehogy, ne csukjátok be az ablakot! Miattam igazán ne. Különben is remek a levegő.

Valaki megérintette Miklós karját. A lány csodálkozó arcát látta.

— Mi van magával? Már harmadszor kérdem, hogy adhatok-e a süteményből?

— Hogyne, köszönöm. — De éppen ezt kellett apa helyére ültetni, ezt az alakot?! A Bandi, persze, Hogy ágál... apa utálta. — Olyan, mint egy rőfössegéd. És mindenről véleménye van. Vé-le-mé-nye!... — Szinte hallotta apa csúfondárosan elnyújtott hangját.

— Tudja, hogy tavaly tenniszversenyt nyertem? — A lány vékony nyaka úgy ingott, mintha el akarna törni. — Maga még most sem tenniszezik. Pedig meg kell tanulnia.

Elsiklottak a szavak, akár a lány arca. Csak az a hájfejű. Anya hozzáhajol, beszél vele, mosolyog...

— Hát akkor hogy gondolod, Bandi, ezt a dolgot?

A kövér hátradült, hármás állat simogatta.

— Az ilyesmit nem szabad elsietni.

Anya hallgat, figyelmesen hallgat. A füle, az orra külön figyel. Megint kérdez valamit. Bandi lehunyja a szemét és, mintha rollót húzna az arcára.

A fiú visszatért a teniszbajnoknőhöz. De visketett benne a düh. Távolról apró, elejtett szavak szurkálták: anya szavai, a kövér hólyagé.

— Meg kell, hogy tanítsam tenniszezni. Ó, én is sokat ügyetlenkedtem! Azt hiszem kevés az önbizalma.

— Lehet.

— Igen, igen! — Úgy nézett a fiúra, mintha az anyja és a szerejtője lenne. — Hova figyel? Egyáltalán lát engem? — Nevetett.

Miklós az ablak felé nézett, a ringó függönyre. És azon túl a háztetőkre, az elmélyült égre, amely valahogy olyan közel hozott mindent. Árva mezőt látott, egy-két magányos, vézna fát. Pár perc múlva esőtől áznak.

Egy szó visszarántotta: apa neve.

Ki mondta? ki beszél róla? Arcok pattantak elé: a Riza néni feje, egy előkelő, hűvös arc, aztán Bandi az asztalfőn.

— Tudod kedvesem, igazán nem azért mondom, de Béla valahogy az ilyesmiben... — Kezét egy csillapító mozdulattal anya karjára tette.

Anya lehajtotta a fejét, alig látszott az arca. Lassan, szinte észrevétlenül bólintott.

A fiú hol az egyikre, hol a másakra nézett. Mit akarnak apával? Miért vág olyan keneteljes pofát az a hólyag? Most megint beszél... Milyen gyorsan peregnék a szavak...

— Én igazán nagy tisztelője voltam, senkise értett úgy képekhez, metszetekhez, mint ő, de...

Miklós előrehajolt. Miért hallgat úgy anya, mintha egy hibáról hallgatna: apa hibájáról? Tartása egy vezeklőjé. Aztán megint a gyaluskás, meglegedett hang.

— Bohém volt. Éppen ezért kissé talán megbízhatatlan. — Alattomosan, halkán siklott az utolsó szó.

— Nem igaz!

A fiú állt; két remegő kezével az asztal szélét fogta. Maga se tudta, hogy kiáltott, hogy ugrott fel. Csak azt hallotta, hogy felborul a szék, az arcokat látta... és valaki a karját fogja. Anya hajolt felé: gyalázatos, áruló mozdulattal. Bandi is állt az asztalfőn: megingathatatlan, hatalmas hústoronyként. Apró malacszeme összehúzódott, homloka kivörösödött.

— Hát ez igazán... igazán... — Még hápogott valamit, de azt már nem lehetett érteni.

Többen is álltak: a háziasszony, aztán anya reszkető összezsugorodott arccal és egy tekintélyes, fehér bajusz.

Miklós csak Bandit látta: a gyűlöletes hármast állát, a pamacsot az orra alatt és mégegyszer az arcába vágta.

— Nem igaz!

Miért fogják a karját? Mit suttognak a fülébe?!

— Ezek után természetesen... — hallatszott az asztalfőről. Egyszerre többen beszéltek és egy szót se lehetett érteni. Hárman is lógtak Bandin, mintha le akarnák beszélni valamiről, Ő pedig kezét dobalta, fejét rázta.

Anya Miklós előtt topogott. Arca könnyben ázott. Kinyitotta a száját, de nem tudott szólni. Lehullott egy székre szeme elé tartott zsebkendővel. Olykor megrándult a válla, mint akit hirtelen megütöttek.

— Üljön le... jöjjön... — mondta a lány.

Miklós meg se hallotta. Olyan utálat tört föl benne, hogy ordítani tudott volna. Anya, ahogy sír... aztán a többiek Bandival. Még mindig magyaráz, még mindig...

Aztán a diványon ült a lánnyal. Az cigarettázott és a füstön keresztül olykor ránézett. A szobában égett a villany és a balkon ajtaját becsukták. Valahogy, mintha más szoba lenne, más emberekkel. A sarokból halk beszéd hallatszott és Riza néni fáradt lófeje suhant el.

— Nem akar egy cigarettát?

— Köszönöm.

Aztán megint hallgattak, nem voltak szavaik. Anya eltűnt, mintha a háta és vállak elzárnák a fiú elől. Egyszerre csak előtte állt Bandival.

— Kedves fiam, én nagyon jól megértelek... és ezért kérek, én kérek, hogy bocsáss meg.

Miklós a sarokba bámult. Hát meddig, meddig tart még ez a cirkus?! Megint beszél... a gyermeki szeretetről, a kegyelet, igen... Csak apa nevét ki ne mondja! Anya pedig... — Te jó fiú vagy, Miklós kám, kedves, jó fiú. Ez van az arcán.

Kezét beelökte egy kövér, párnás kézbe.

Bandi arca fölragyogott.

— Semmi baj nem történt, semmi baj! — Azzal elvonult anyával.

— Undok alak.

Miklós a lányra nézett. Úgy ül mellette, olyan megmozdíthatatlanul, mint aki missziót teljesít. Nyugodt erő árad belőle. Hozzá nem ér fel semmi piszok. A kórház parkjában ül és a betegekkel beszélget. Harangok zúgnak körülötte.

Hirtelen felállt és elment. De visszajön, mindjárt visszajön, hogy továbbüljön mellette.

A fiú is fölállt, végigment a szobán. Észrevétlenül, mintha egy álombeli társaságból távozna. Az előszobában magára kapta a kabátját. Még mindig, mintha álomban lenne.

Az előszobaajtó előtt hirtelen megtorpant.

Valaki a háta mögött áll és nézi. A lány. Nyugodt, kitartó tekintettel nézi. Nem fordul meg, azért se! Mi köze hozzá, mit törődik vele? Egy hosszú, hosszú perc, aztán kiugrott az ajtón. Végigszaladt a gangon, le a lépcsőn. Még mindig magán érezte a lány tekintetét.

A kapuban megállt.

Zuhogott az eső. Tépett fényfoszlányok hanyatlottak a sötétben csillogó utcára. Görnyedt hát robogott el a kapú előtt ázott csomagként. Gyerekek üde nevetése hallatszott, mintha egy tócsában topognának. Autó száguldott el söpörve az esőt.

A fiú kilépett az utcára. Egy perc alatt csuronvíz lett. Átfutott a másik oldalra és fölneézett az ablakra. Anya ott maradt. Megint fölcsapott benne a harag. Kiegyenesedett, mintha követ akarna az ablakba vágni. — Kell, hogy anya jöjjön, hogy érezze... kell!

Állt és várt. Arcát mosta az eső. Karja, lába elnehezedett és, mintha már nem is tartozna hozzá. Valaki elfutott mellette és az arcába nevetett.

Hirtelen hátralépett.

Odafent félrevonták a függönyt és kinyitották a balkon ajtaját. Valaki kitépett az erkélyre. De nem anya. A lány. A felette levő szélesen kiugró erkéllyel valamiképpen kalickában volt. Lenézett az utcára. Hallgatott, de mégis, mintha szólítaná. Miklós szinte érezte a lehelletét.

Az ablak becsukódott és a lány eltűnt.

A fiú is megmozdult. Előbb lassan ment, aztán futni kezdett. Dobolt, zúgott rajta az eső. Nem bánta, nem is érezte. Rohant: bele, a végtelenbenyúló, sötét utcába.

GYARMATHY ERZSÉBET VERSEI

A DALHOZ

Mert én a dalra bíztam rá magam —,

*míg aludtak hűséges szeretők,
gyerekek éltek és nevettek ők
anyjuk karjába bújva boldogan.
Gesztenyefák gyújtottak lángokat,
a boruló szeles menybolt alatt,
az éj kettévált és villám hasadt,
szél növesztett naggyá fűszálakat,*

de én a dalra bíztam rá magam —,

*kemény ágyban aludtam, esztelen
magányban, ó vakon és süketen,
esztendők nőttek, jöttek tavaszok,
gyümölcsök értek, illatos nagyok,
leányok táncoltak lejtős fűvön,
láng villant kemény, kerek térdükön,
s a szeretők mindenféle imát
tudtak, míg édes testük át meg át
forrósodott s nyitotta-zárta lágy
nedves szirmait ölükben a vágy,
és nők méhe gyereket hordozott,
sok katona borral mulatozott,
énekelve vonultak részegek,
aki akart, napon heverhetett,
volt aki tengerben fürödhetett,
szeretője mellén el-fekhetett.*

De én a dalra bíztam rá magam!

*Mit adtál hát cserébe mindezért?
Itattál? Etettél-e? Kedvedért
karodba nem vontál, feleletért
nem fordulhattam hozzád, semmiért,
teljesen csaltál, teljes hitemért,
keményszájú ringyó, szerelmemért.*

De én a dalra bíztam rá magam —,

*ó nem voltál te soha sebre fű,
páncélos angyal, sellő énekű
csodálatos szörnyeteg, gyönyörű
iszonyú kéj, mit soha el nem értem,
csak forgatott, meritett, buktatott,
sűrű tintában, alvadt sűrű vérben,
ó hattyú, ki vonulsz fejem felett
állj meg egy percre, jaj legédesebb,
énekeld ki az éjbe nevedet.*

ODYSSEUS

1.

*Mint déli kisvárosban, a sárga tereken,
hol magas fal mögött örökké harangoznak,
langyos tenger-víz loccsan a kopott köveken,
és sótól fehér nagy hálókat hoznak,
úgy élsz mint messziről jött idegen,
e láva-meleg, sűrű szerelemben,
úgy élsz, mint a dél-tengeri szigeten,
élhet a fehérbőrű, a hitetlen.*

2.

*És este, mikor lámpással halásznak,
figyeled hálót-vető karomat.
Mint vérnarancsok, csillagok hintáznak,
a villogó, sötétkék ég alatt,
a dongás padlón alszunk, míg a mélyben
bárkánk oldalán fel s le száll a hab,
és mezíttlen testünkön átcikkáznak,
a vergődő, a sikos nagy halak.*

3.

*A dallamtalan dallamot
a parton ülve hallgatod,
a sötét, torok-hangu dalt
kortyolod, mint szeszes italt.
Fogoly hajós vagy, semmi más,
kit idegen báj és varázs
köt meg, míg az otthoni vágy
érte sző s bontja fonalát.
Ó te közénk tartozol,
visszatalálsz, eszel-iszol,
nyájas fehér asztal felett,
megszeled a friss kenyeret,
unokák lesik szavaid,
meséled hős kalandjaid.*

4.

*Az, ki igazán átkozott,
 ki tengerre csalogatott,
 annak nincs ember-lába sem,
 ül vízmosta vad szirteken,
 a sós szél az arcába csap,
 tengermélyről hall hangokat,
 s míg szemében apály-dagály,
 emelkedik és visszaszáll,
 csak figyeli, hogyan halad,
 hajód a sziklasor alatt,
 hogy viszi mind messzebb a szél,
 ki hazájába visszatér.*

PARADICSOM

*Aludtunk hát s lélegzetünk
 keveredett.
 A gyermekkor és száz tündér-titok
 emelkedett
 szivünkéből, és tagjaink melegéből,
 mint a sziget.*

*Szigeten éltünk. Vagy csak képzelet
 játszott velem?
 Forró fővényben léptek lábaim,
 mezitelen
 jártam, szelíd szél, dús datolya-fák
 árnya alatt,
 kolibrik szórták szét szivárvány
 tollaikat,
 feltűztem és láttam a víz fölött
 az ősi, vad
 mosolyú, egyedül ismerős
 arcaimat.*

*Testem végre melegedben
 heverhetett,
 melyben egykor ringatott egy
 déli sziget,
 a víz partján guggoltunk,
 míg az ég alatt
 csillagok szálltak-buktak, mint
 ezüst halak,
 Értellük egymást? Ó vizálya még
 nem volt szavunk,*

*nem volt hajó, melyen most messzire
 kalandozunk,
 Csak egy-test, mely szétválík-összeforr,
 mindent betölt,
 csak együtt voltunk mi isteni mű,
 egész gyümölcs.
 Éltünk egymásban, ó egyetlen ölnek
 melegén.
 Elefántok vonultak, a sziget
 rengetegén.
 Hallgattuk, mindjobban távolodón
 csörtet a vad,
 s hogy roppannak a súlyos cédrusok
 talpa alatt,
 hallgattuk, a hiéna, a bagoly,
 hogyan sikolt,
 hogy emelkedik véres istenünk
 a tele-hold.*

*Reggel ébredtem és úgy tártam én
 arcom feléd,
 mint aki értelmének fogságába
 visszalép,
 és este —, mint ki hazájába
 visszajön,
 s elébe angyal áll, lángpallosú
 kemény öröm.*

BÍRÓ ANTAL

Kettős önarckép

NAPFÜRDŐ

*Mellünk pőre s csupasz volt a hátunk,
Lehunyt szemmel napsütésre vártunk,
De mást hozott a várt pillanat;
Sugár helyett más futott szívünkbe:
Gyors golyó szaladt.*

*Ki nem hullt el, bukdácsolt előre
S szája tárult: vér csurgott belőle
S melleihez kapott egy leány
Fedni őket — Rájuk csizma lépett,
Már ki tudja, hány?*

*Pár futott még, messze nem jutottak,
A többi már mind sokkal nyugodtabb,
Mindegyik csak ugyanúgy maradt
Amint jeküdt, ahogyan elérte
Az a pillanat.*

*Egy asszony eltakarta szemérmét
S így sirdogált, néhány percig élt még
Aztán egyszerre elhallgatott;
Meztelen hátak s mellek ragyogtak —
— Napozó halott.*

*Búgás húzott nyugatról keletre,
Könyvem nyitva hullott az ölembe,
Ki felveszi, elveti odább.
Nem volt semmi már a szemeimben,
Se öröm, se vád.*

*S a ruhátlan, napsütötte testek
Közt már egyenruhák is heverték
Zöldesen, szürkén tarkállva itt
S egy tank messze a tengerbe gázolt
Mosni láncait.*

POCSOLYA

*Nem tudom, hogy meddig leszek még jó.
Eljött tegnap hozzám az anyám
S mert szép voltam és tetszettem néki,
Azt mondta, férjet kapok talán.*

*Eljött hozzám. Tegnap nagy dagály volt,
Sose volt még ily közel a hold;
Jött az anyám a gátakon által,
Szép volt, szőke, és jókedve volt.*

*Mikor elment, kedvesen mosolygott,
Aztán, hogy ment, pillanat alatt
A semmibe magával sodorta
A hidakat és a gátakat.*

*Tó vagyok csak, de kerek ölemben
Ajándékul sok minden maradt:
Itt hagyott ő játszadozni nékem
Ezer csodás, csillogó halat.*

*Szelid voltam eddig, ízem édes,
Ám ő bennem sok mindent hagyott
És azóta nem jön senki hozzám,
Mert nagyon sós, könnyízű vagyok.*

*Most már csak a vőlegényem várom,
Valamelyik tengeri vihar —
Az egyikük — ő mondta — meglátott
És azóta csak engem akar.*

*Elmegyek én vissza az anyámhoz
S viszek mindent: hinárt és halat
S ahol laktam, e keskeny gödörben
Csak kő s unalmas homok marad.*

*Elmegyek én vissza az anyámhoz,
Hogy mostantól véle egy legyek;
Megúntam már nagyon ezt a tájat,
Bennem fürdött tehén, eb, gyerek.*

*Nem voltam más: birkák usztatója,
Bóbiskoltam, már ébren vagyok.
Nemsokára mind bennem fürödtök;
Késő, ne is rimánkodjatok.*

Anyag

Egy felmerült gondolat, olykor valamely kőszia ötlet is, arra kényszeríti az elmét titokzatos hatalmával, hogy teljes területét végigjárja, még hozzá új, eddig nem járt úton, amelyet épp ez segít felfedni és járhatóvá tenni. Karinthynak van egy ötlete, melyet, mint annyi más-szor is, ez a szikrázóan okos, de nem bölcs koponya, nem járt be, nem gondolt végig, csak éppen addig hatolt belé, míg útján a viccel nem találkozott. Ott aztán megfordult s a megoldás helyett csak a viccet hozta fel magával. Azt mondja Adynak egy ismert versével kapcsolatban, hogy lám, itt a költő arról tudat minket, hogy „ereje elinalt“, pénze nincs, minden elhagyta és meghal; a kritikus pedig minde-re azt mondja, hogy szép; vagyis tetszik neki, hogy a költő ebben a kétségbeejtő állapotban van. Idáig Karinthy és a vicc. De az ötlet érdemes arra, hogy tovább és a végsőkéig kövessük útját. Vajjon valóban tetszik nekünk az, valóban az tetszik nekünk, hogy a költővel ezek a dolgok történnek, tetszik nekünk mindaz a rémség, ami a költők műveiben fel van halmozva? ami az emberi alkotások anyaga? Ha mint anyaggal találkozunk vele az életben, tetszenék-e vajjon? nem rettennénk-e vissza tőle azonnal? Vajjon tetszik nekünk az életben a hitét vesztett, erőtlén, kétségbeesett, nyomorult, már csak a halált látó férfi, akiről ez a vers beszél? Nyilvánvaló, hogy nem. De vajjon valóban *erről beszél-e* a vers? ezt *mondja-e* nekünk a maga egészében, amikor *szavai* kétségkívül ezt jelentik? Kétségtelen, hogy nem ezt mondja és nem is ez tetszik nekünk. Az tetszik nekünk, amit ezen túl mond, a *költemény*, amely nem tartalmát mondja, hanem *önmagát*. A költemény legfőbb varázslata, hogy nem is enged anyagára gondolni, egyáltalán nem emlékeztet anyagára. És annál remekebb, minél kevésbé emlékeztet rá.

Ember és műve

1. Az ember több, mint a műve. Amíg él. Mert addig még újabb művek lehetőségét hordja magában. Mihelyt meghalt, már csupán annyi, mint a műve: a műve jelenti *őt*. Amennyivel több volt nála, az a férgek ismeretlen gyomrába jut.

2. Az ember több, mint a műve. A népek mégis mindenkoron megmérhetetlenül többre tartották, jobban kímélték alkotásaikat, mint polgáraikat. S nem minden valódi ok nélkül. A művek pótolhatatlannak, az emberek, még a lekívételesebbek sem azok. A Faust pótolhatatlan — ha már egyszer megvan. Goethe nem volt pótolhatatlan. Amíg nem hozta létre a Faustot, azért nem; miután létrehozta már, hát azért nem.

A művek nem pusztulásra szántak, nem harminc-ötven évnyi életre, hanem meghatározatlan, tehát a mi számunkra végtelen időre. Ehhez képest egyedülvalók, mással nem helyettesíthetők. Amíg nem jöttek létre, sűrű homályban alszanak, várva arra, ami majd kibontja őket, az örök ismeretbe emeli őket az ismeretlenségből, — mely visszafelé gondolva, nem kevésbé örök volt. Az emberek viszont mulandók, ehhez képest nem is egyedülvalók, a legvégső értelemben véve nem egyetlenek s amit esetleg az egyik nem végezhetett el kora halála miatt, majd elvégzi más a századok során. Nem marad hiány utánuk, ha eltűnnek: ha dolguk-végezetlenül tűnnek el, azért nem, mert amit nem hoztak létre, nem is hiányozhatik; ha pedig dolguk-végezetten, azért nem, mert betöltötték az önmaguk-alkotta hiányt.

Élmény

Az élmény csak az ihletet indíthatja meg bennünk, az ihletet, amiből még minden lehet és ami önmagában még semmi, csupán erőnk pazarlása. Meg kell találni a váltást, ami ezt a mozgató erőt hozzákapcsolja valamihez, amit repíthet. Mint az autón, ha a motort beindítjuk, a kocsit azért még áll, míg a megfelelő kapcsolás meg nem történik. Egy kocsit nélküli motor, a legnagyobb erejű is, semmire nem használ, semmire nem jut, sehová nem vezet. Magában őrijong, míg tehetetlenségében tönkre nem zúzza, önnön céltalan forgásának hevületében meg nem olvasztja önmagát.

Forma és tartalom.

I. Alapvető hiba rejlik abban a hasonlatban, mellyel forma és tartalom viszonyát oly gyakran meghatározni vélik; hogy, teszem azt, a forma a szépívű korsó, amelyet megtölt a tartalom itala. Nem, a tartalom és az élmény nem tölti meg, de *alkotja* a formát: vagyis azt az anyagot, az agyagot vagy ércet adja, amiből a *korsó áll*. Mindenekelőtt van a forma szépsége és revelációja, a vonalak és a szerkezet villanása, mely felmerül a művészen s ennek a valóráváltására kell majd az anyag, emlék és érzés, gondolat és hangulat; s csak annyi áll rajta, hogy elég kemény és elég lágy, elég merev és elég hajlítható, elég erőteljes és elég finom, elég illanó és elég tartós legyen a megformáláshoz.

II. Mindenkiel megtörtént már. Egyszerű eset. Az ember elment hazulról, egy táskával vagy könyvvel a kezében. Találkozott valakivel, leülnek, mondjuk egy kávéház terraszára. S most ime már elváltak s magában folytatja útját. S egész szervezetét valami nyugtalanság tartja fogva, átjárja, futkároz benne, s végül mindig abban a kézben végződik, amelyben előbb a könyvet vagy táskát tartotta. Egyelőre nem tud magának szót adni nyugtalansága okáról; csak a nyugtalanságot érzi; valami rendkívüli *hiányt*, de nem azt, hogy *mi* hiányzik. Végre aztán az *ézés* rávezeti és megtaláltatja vele az okot: a táskát, melyet elhagyott. Tehát az elsődleges nem az értelmi momentum volt; nem az, hogy volt egy táskám és most nincs; hanem az az érzet, hogy volt

valamim, ami most nincs, szinte a sejtjeimből hiányzik kezem tartása, ujjaim fogása, ahogy tartották azt a valamit. — Ez a művek *formája*, ez a kéz- és ujjtartás, ez az egész szervezethez tartozó, a *teljes embert* igénybevevő *érzet*. Ez a megszervezett, rendszerezett és pontosan meghatározott *hiány*, amely megadni segít magunkban a tartalmakat. Amelyeknek nélküle nem volna lehetőségük, sőt indokuk sem létrejönni.

„Irodalom“

Ami legbensőbb, legdöntőbb mondanivalónk, azt igen nehéz közeletű „irodalmi“ formába önteni. Azoknál a mindennél fontosabb megvilágosodásoknál, leteperő fájdalomnál és a gyönyörűség lehetetlen pillanatainál, melyekből egy valódi alkotó úgynevezett „művei“ születnek — szinte lehetetlen arra gondolnunk, hogy mindebből holnap nyomtatványok lesznek, versek, drámák és tanulmányok, folyóiratok, hírlapok és könyvek — vagyis menthetetlenül belekerülnek az élet csere-forgalmába.

Rettenetesen nehéz belátni — és minden esetben újra idő kell hozzá — hogy mindaz, ami életünk legszentebb része, menthetetlenül csak — *irodalom*. Minden igazi költőnek megvan a maga „kapcsos könyve“.

Írni

Minél többet ír az ember, — annál jobban érzi, mily kevés az. Minden, aminek egyszer formát adtunk, csak arra jó, hogy még sürgetőbbben mutasson rá mindarra, ami még formátlanul és formát követelve lázong bennünk, alvó és néma lázadással. — Mennél mélyebbre szálltunk alá egy bányába, annál jobban érezzük, mennyi kincs fekszik még benne feltáratlanul; mennyi vár még arra, hogy a már kifejtettek mellé napvilágra hozzák... S hogy ezek nélkül talán nem volt érdemes felhozni azokat se.

καλεπα τὰ καλα

Mikor tudná meg a paripa, teste mily szökkenésre képes, ha nem állítanának elébe gátakat? — Ha simán végigfuttatsz az életen, sosem tudod meg, mire lettél volna képes, micsoda erők szunnyadoztak benned. Holott, mi másért élsz, mint ezért a tudásért? Mindenből, amivel e földi utadon találkozol, építs magadnak akadályt, semmi mellett el ne léptess, semmit meg ne kerülj, s ahol sík a táj, gördíts elédbe hegyeket — hogy szíved és szellemed mindig a legnagyobb erőfeszítésre kényszerüljön s a legmagasabb elragadtatásra, ami ugyanaz; a legnagyobb nehézségben van a legnagyobb gyönyörűség, mert a legvégsőkig csigáz elmenni ezért a gyönyörűségért. És soha se gondold semmiről, hogy erődön felül van — mert semmi sincs erődön felül; elbukni viszont a könnyűben is lehet. És sosem a feladat nagysága, csak a restség teszi, ha elbukol.

Kétség

Nagyon biztosnak kell lenned elhivatottságodban ahhoz, hogy őszintén merj benne kételkedni.

Kritikus

Bíráló, kritikus szemmel élni a világot annyi, mint érezni és tudni a disztanciát érzékelés és értelem, tetszés és ítélet között. Bíráló szellem elsősorban az, aki tudja, hogy nem minden jó, ami tetszik neki. Tudja, hogyha az értelem nem is megvesztegethetetlen — az érzékelés mindenkor könnyen megvesztegethető — sőt ebben áll a lényege. És mindenkor átérzi Bajza fogalmazásának igaz és szép voltát: „Én nem akartam, hogy mindazt írtam legyen, mit gyönyörűséggel olvasok. Individuális tetszés és okokon épült ítélet két igen különböző dolog.“

Költői tudás

Azokat a dolgokat, melyek a költő legsajátabb tudását képezik, nemcsak megtanulni, de voltaképpen *tudni* sem lehet.

Képzlet és valóság

Nemcsak a nemlétezőt, a valóságot is úgy kell elképzelnünk. Nemcsak ahhoz kell képzelet, hogy egy pohár vízben meglássuk a tengert; ahhoz is, hogy a pohár vizet meglássuk a pohár vízben. Talán még nagyobb.

„Mondanivaló“

A legnagyobb, mert legkeservesebb, de leghálásabb áldozat: lemondani arról a megkönnyebbülésről, melyet örömeink és bánataink *elmondása* nyújt a versben. A „mondanivalók“ nem költésre valók.

A művész „gőgje“

Mit felelhetni azoknak, akik lépten-nyomon beleszólnak a művészet dolgaiba, anélkül, hogy valaha is átkínlódták volna, vagy valaha is megadatnék még átkínlódniok egyetlen verssor felállításának kálváriáját? — Racine írja a Berenice előszavában, hogy egy dalnok, midőn Macedóniai Fülöp kifogást emelt volna verse ellen, hogy az nem a szabályoknak megfelelő, így válaszolt: „Ne tegyék az istenek oly boldogtalanná Felségedet, hogy jobban tudja e dolgokat én nálam.“

A művész neme

Különös, hogy a férfiak kicsit mindig asszonnyá, a nők férfivá válnak — ha művészek. A művészen van valami a hermafroditából. Úgy látszik, a világról való legvégső tudás annak adatnék, aki, mint Teiresias, oly szerencsés, hogy egyszer nő is lehetett. S mint ahogy talán legfőbb tudásaink forrása a szerelem pillanatai, amikor kicsit azzá is válunk, akit szeretünk.

Mások művei

A remekművek olvasása kettős érzést vált ki belőlem. Egy lenyűgözőt és megsemmisítőt, egy fölemelőt és nekilendítőt. Egyszerre keltik bennem saját erőim nagyságának és kicsiségének érzését. Egyszerre nyomasztanak és üdítnek. Egyszerre éreztetik velem, hogy nem vagyok képes semmire és hogy mindenre képes vagyok. Egyszerre, hogy ezek után már semmi sem érdemes és hogy ezek után érdemes csak igazán. Egyszerre tartanak vissza és üznek ellenállhatatlanul a munkára... Mint némely gyümölcsök, melyeknek íze egyszerre keserű és édes szétválaszthatatlanul.

Szándék

Nincs semmi esztelenebb, mint azzal mentegetni egy író, hogy „tudott volna“ mást is csinálni, ha akar. Az akarat tán nem szerves része az embernek s bármi, főként műalkotás, létrejöhet-e akarat nélkül? És egyáltalán, csinálhat-e bárki is mást, mint amit csinál?... Egy ember minden egyes cselekedetében minden egyes faktor résztvesz és mindegyik egyformán elhanyagolhatatlan, és egyaránt jelentős; minden külső és belső körülmény, minden testi és lelki képesség, minden környezeti adottság. Mindez együtt a sors s mindezt kiváltképp együtt kapjuk a műalkotásban, mely mindíg egy egész sors produktuma, és nem egy valamely képesség megnyilatkozása, amely a többiek más alakulásán természetesen más irányt is vehetett volna. Ép az akarat, a szándék — az iránytű. Rossz iránytűvel a legjobb hajó is eltéved — s akkor hiába volt hajónak a legjobb.

— Ha másképp akarná!... — De akkor nem lenne többé ő maga!

Szó és márvány

Michelangelo Buonarroti hosszú hónapokig járta a carrarai hegyek bányáit, e feldolgozatlan tömbökkel hánykolódó roppant gyomrokat, hogy megfelelő márványt találjon II. Gyula pápa síremlékéhez. S eszébe se jut senkinek ezt felróni neki. — Vajjon mért csak a költőnek akarnák megtiltani, ha a töméntelen útszéli, köznap, kopott és zengzettelen szót mellőzve, azt a néhány ünnepit, rejtettet és zengzeteset szeretné kiválasztani, hogy azokból faragja ki rendkívüli álmait?

Tisztaság

A művészet: — önnön fölkaavart förtelmeink legaljára nyúlni s a legtisztább ragyogású italt meríteni fel belőle.

Téma

A téma a művészetben csak annyi, mint az a zsinór, amit diákorunkban a tömény só-oldatba eresztettünk, hogy legyen mire lerakódhassék a kristály. A téma fonalán bontakozik ki az a forma, melynek törvényei és fényei kristályálmukat alusszák a lélekben.

Tánc

Mily boldogság lehet a művésznak, aki saját testében leli alkotásának anyagát és eszközét! Mily boldogság lehet magát a merő esetlegességet magasztosítani jelképpé és törvénnyé! S minő fájdalom, minő fájdalom is lehet egy perc multán már újra csak az esetleges, a múlandó anyagra találni a jelkép helyén. Ó, szoborrá válni önnön valónkban! S ó, mindig újból csak fájó izmainkra lelmi a márvány mozdulat helyén!

Torzó

Rodin a Hugo-síremlék „Voix intestin“-nek nevezett mellékalakját karok nélkül mintázta. Micsoda felháborodás lehetett: egy női test karok nélkül! Micsoda eltévelyedés! — De Rodin bizonyos látta a Milói Venust és nem kerülte el figyelmét az a csoda, ami már nem a művészet, de maga a romboló idő alkotott: azt a gyönyörűséget, amit itt a karok hiánya ad ez alaknak. Ó, sajnálom, én is a lágy-ívelésű kart s a bűvös ujjakat, melyekkel összefogja combjain a levethetetlen redőket! De hol maradna akkor ennek a fönséges függőlegesnek a töretlensége, mely derekától szinte az egekig szökken? Hol maradna ez a váll, a vállak válla, mely nem csonkának tűnik, ó nem, hanem váratlan domborulatban *így* alkotott egyetlen tökélynek? S hol volna ez a kimondhatatlanul édes tartás, mely épp attól ily könnyed, ily csábító és ily visszaparancsoló egyszerre, hogy nem tartja a karok egyensúlya? S a köntöse redőinek ez az észvesztő irrealitása, hogy nem tartja semmi és minden pillanatban szívszakadva várjuk, hogy lehulljon és felfedje ágyékát, a sose-látottat, az egyetlent; — holott nem takar semmit, de semmit, — csupáncsak azt az ígézetet és azt a nem-múló vágyat, melyel örökkön várjuk, hogy lehulljon.

SOMLYÓ GYÖRGY

MIÓTA KÉSZÜLSZ?

*Mióta készülsz szomjasan felém
az időrózsa sápadt szirmain?
Engem lehúz a szomorú erény,
felhőn figyelted csukló hangjaim.
Zöld szemeid, mint éber csillagok
bezárt egem vigyázták fényesen.
Ezüst trillák és szféra-dallamok
közé, ha szállok meg nem érkezem;
te jöjj a földre bűvös tünemény.*

*Századok fojtó iramain át
börtönöm zárta gögős akarat,
és szabadító szárnyaid nyomát
megolvasztotta víz felett a nap.
Mi tartott vissza, tán opáltükör
mely torz fényével mindent kicsinyít?
S míg érted könnyek tengere gyötör
harmatnak nézed eső cseppeit?
Miért ígérsz, ha nem teszel csodát?*

*Csúcsokon bűvó alpesi hideg
nem dermeszt úgy, mint égi mosolyod.
Halódó tájból virágzó liget
nem újul többé, fűrtős tavaszod.
Sóváron emészti izzó szívem
végsőkig égett, hűnyó parazsát,
Csordult patakként áradó hitem
cseppenként veszti édes folyamát,
száradt mederben lassan sorvadoz.*

*Mióta készülsz, hová érkezel?
Bukó csillag vagy, nem is létezel?
Vak-tóba hulló gyáva meteor...*

LEVÉL 1944. JÚNIUS 2-ÁN.

I.

*Bent a vonatban s a töltés megett
csendőr vigyázza könnyeimet.
Nem érti szívem a kora nyarat,
pipacsok ülnek a búza alatt,
hársvirág csókolja homlokomat,
macskák zokogják kínjaimat.*

II.

*A macskák, mint a gyerekek,
ha a sötétből szörny mered
sírnak, mint jaj az emberek
sírnak, mint jaj az asszonyok
sírnak, mert most a föld remeg.*

*Sikoly és rémes pusztulás,
mindenkit megfertőz a láz,
tartályból ömlik ki a gáz,
bombától omlik be a ház.*

*A föld alatt van otthonunk,
a talajvízbe fulladunk,
a gyökerekkel rothadunk,
Reményünk egy van: meghalunk.*

*Nézd a magasztalt őserőt,
a szerteloccsant agyvelőt,
a cédvává lett drága nőt,
a széttaposott csecsemőt.*

*Küszöbön már az „új világ“,
zsoldossá lett a kisdíák,
elárul testvért és anyát,
abronccsal fogja be a szád.*

*Mert éhen halni csúf halál,
a géppisztoly mindig talál,
a sintér házról-házra jár,
a hóhér bárdot kalapál.*

*Koporsót fúr az asztalos,
bitót faragni sem tilos,
a vér kibuggyan, szép piros,
a föld a vértől lesz zsíros.*

*A városszéle lánggal ég,
Sok munkás ott a martalék,
s ha maradna még tartalék
gyárakban tépi szét a gép.*

*És aki mindenért lakol:
a költő sír és nem dalol,
Nincs pásztor már és nincs akol,
a menedék: az alkohol.*

III.

*A macskák, mint a gyerekek,
ha a sötétből szörny mered,
sírnak, mint jaj az emberek
sírnak, mint jaj az asszonyok
sírnak, mert most a föld remeg.*

ERDŐBEN

Hallgatag emberek vagyunk mi, favágók, gondolhatjátok. Meg aztán minek is beszélénk? Elmondja a mi mondókánkat az erdő meg az ég. Ha mérgesek vagyunk fujnak és dörmögnek a fák, ha sírós kedvünk lenne, potyog a zápor s ha jó kedvünk kerekedik, dünyög a szél mi helyettünk. Így hát nem igen beszélük. Hadd szóljon körülöttünk a világ.

De nehogy azt higyjétek, hogy nem vagyunk érző emberek, nincs szívünk. Aki hallgat, az sok mindent tud, meg lát, meg érez, éppen csak nem beszél. Így vagyunk mi is ezzel a dologgal. Meg aztán nem is kenyerünk a beszéd. Érdesnyelvű emberek vagyunk, csak dörmögni meg káromkodni jók. S mintha meg lenne kötözve a nyelvünk. Favágók ilyenek, mondják az asszonyok, akik feljárnak ide a hegytetőre, sajtot hoznak, túró, meg tejet s jó, fehér, frissensült kenyeret, meg-hintve apró köménymaggal. Fát vesznek tőlünk télire, s kenyér-sütéshez.

De azért nagynéha elhagyja egy-egy apró hang a szánkat: a csodálkozásé. Mert csodálatos ilyenkor az erdő, nyár elején. Mint egy felfakadó bimbó olyan. Egy hatalmas, nagy melegillatú bimbó. Bizony megreszket az ilyen kérgesszívű emberek lelke is, ha beleszagol a szellőbe, a völgyből. Mit hoz onnan? Emléket-e vagy asszonyillatot? Végigsimít és elszáll. Mi meg nézzünk utána s kiballagunk a tetőre.

Nincs akadály a szemünk előtt, végiglátunk egész a Dunáig. Ott csillog, kanyarog a víz a párás messzeségben. S ha éles, tiszta idő van, még a csónakokat is láthatjuk, csak a halászhálók foszlanak szét a távolságban.

Asszony, gyerek ritkán kerül ide, az sem a miénk. Azok ottmaradtak a városban, faluban, kinek hol. A tejesasszonyok hozzák nekünk lentről a mi asszonyaink illatát s üzenetét, ezért szeretjük őket, s néha tréfás kedvünkben meg-megcsípkedjük a mellüket s combjaikat.

Reggel korán kelünk, megélezzük a fűrészt, aztán nekivágunk a hegynek. S szinte szikrát vet a fa, amikor odacsapjuk a szekercét.

A legerősebb köztünk Ali. Nem, ne gondoljátok, nem török ő, csak egy piros, feketebojtos fezt visel örökösen a kobakján. S nagy, lekonyuló bajsa van, szúrós fekete szeme. Meg rettenetes ereje. Ha megráz egy szálfat, recseg-ropog. Ha odavág a szekercével nem egyszer kettétörik a nyele. Akkor sem szól, csak csóválja a fejét. Talán még sohasem hallottuk beszélni. Néha álmomban felriadok, Ali itt alszik mellettem, s úgy rémlik, mintha valaki kiáltozott volna. De nem tűnődöm, elnyom hamarosan az álom.

Még kiről beszéljek? Itt van a sánta Vendel, alacsonytermetű, szőke, világoskékszemű fiú, mindig mintha sírna olyan szemeket me-

reszt. Néha-néha, ha kiül a tetőre, vasárnap délután, — mert olyankor nincs munka —, előveszi a szájharmonikáját és dudorászik. De félrehúzódik, mert tudja, hogy minket zavar a hang, szeretünk magunkbamegyedve tünődni s figyelni a harkályt a fán. Sánta szegény, de azért úgy bírja a munkát, mint mi, egészségesekek.

A másik kalyibában lakik a Gábor, aki asztalos volt valamikor s most minden reggel ő élezi a fűrészek fogait, hogy jól belevájják magukat a fák húsába. Mellette feküdt egy férfi, bizonyos István nevű, de egy reggel hült helyét találtuk, megszökött.

Így vagyunk hát négyen, favágók, csendesen. Mást nem tudunk egymásról, csak a nevünket, meg Gáborról, hogy asztalos volt. Ez minden, de itt ez is elég. Minek többet tudni az emberről? Ha megcsinálja munkáját, befalja a szalonnát, meg a zöldpaprikát és lefekszik, elég az. Nem? Itt nem firtatják, hogy ki-kicsoda. Dolgozik és kész.

Egy reggel aztán hangos kiáltásra ébredünk. Hajnal van még, apró fénycsíkok rezzennek át a fák törzsei között. Ilyenkor olyan csend van az erdőben, mint kápolnánkban vasárnap este. Először Ali ébred fel, megbök engem, én is felneszelek a hangra, amely azt kiáltozza: hahó, eeeemberek, eeeemberek, így elnyujtva. De erre már Vendel is nyujtózik, s mintha Ali morogna, mert felébresztették hajnali álmából. Még hűvös van, harnatosan csillog minden, amikor fázva széthúzom az ajtónak használt pokrócot s kitekintek.

Ott áll Gábor a kunyhó előtt, borzasan, derekára rakott kézzel s előtte egy ember, nyilván a kiabáló. Csak nézek, amikor Gábor bejön hozzánk és azt mondja, menjek ki. Munkát keres egy ember.

Ha valamit el kell intézni, engem szólítanak. Magamrakapom az ingem s megyek most is. Nem tudom, miért bíznak bennem, lehet, én tudok legjobban beszélni köztük. Erre gondolok, mikor odalép elé az ember s mondja mit akar. Munkát. Kérem, tud-e fát vágni? Olyan mosoly villan át rajta, mintha egy nagyszerű tréfát hallana. S kezdi elsorolni, hol irtott már erdőt. Nem hallgatom sokáig, amúgyis hiányzik egy emberünk, az, aki megszökött Gábor mellől. Kezetyujtok neki, hogy jól van. Belecsap, elintéztük.

Gábor viszi megmutatni neki a vackát. Én is nyujtózom egyet még a nap felé s látom már a többiek is jönnek ki cammogva a kalyiba ajtaján.

Két lépésre fut a patak, odamegyek, jól megdörgölöm magamat hideg vízzel s ez mindennap felébreszt. No, szólok oda Vendelnek, aki itt biceg mellettem, lesz már, aki aprítson helyetted. Csak oldalról látom, hogy visszaient. Így megyünk némán a szerszámokért s a tarisznyáért.

Ma Gábor marad itthon főzni. Paprikáskrumpli lesz s ennek előre örülök. Tudom, mindegyikünk örül. De nem szól senki, semmit. Hallgatunk.

Hanem a némaságnak hamar végeszakad. Alig érünk ki az útról, odalép mellém a friss ember. Én ilyenkor szeretem nézni azt a párás csillogást a fák között, amelyen átremeg a korai napsugár. Van ennek valami különös zenéje, azt hallgatom. Meg nézem, ahogy a könnyű porszemek ugrándoznak a sugárban. S a bakkanesomat, amelynek orra

harmatos lesz a fűben. De odarúgtat az új. Azt kérdezi: — Messzire megyünk? — Először megütközöm a kérdésem, nem vártam ilyenkor a szót, de válaszolok. Inkább csak vállrándítással jelzem, hogy: nem. Alig hallhatóan. Az új ember szaporán kitart mellettem. Egyideig még melázik, figyeli a csillogó sugarakat, de aztán megszólal.

Végetérhetetlen beszélgetés bugyog fel belőle. Először várja, hogy válaszoljak, de mikor látja, hogy nem mondok semmit, egy kicsit meghökken.

Megvonja a vállát s tovább beszél, nem zavarja semmi. Mi mindent összehord! Alig félóra, hogy a kalyibából felérünk a Mohos lejtőre — ahol az irtás van — s ezalatt folyton jár a szája. De csak a duruzsolását hallom, azt már nem tudom, hogy miről beszél. Csak a hang folyik el mellettem, hol erősödve, hol gyengülve, mint egy kis patak. Mellettem — ha oldalra pillantok, jól látom, — ott ugrál ez a kis emberke. És beszél, beszél.

Megérkezünk, letesszük a tarisznyát, végighúzom újjamat a szerkeze élén s csettintek nyelvemmel, megelégedéssel. Vendel balszemét behunyva, maga elé tartja a fűrészelt s azt vizsgálja, vajjon a fogak eléggé ki vannak-e hajtogatva. Igazit egyet-kettőt egy kis reszelővel, aztán hozzálátunk.

Fent jár már a nap s csak most nézem meg először az újonnan jöttet. Alacsony, barna emberke, inge rojtos s a kabátja is; ez mintha megnyugtatta. Magam sem tudom, miért — talán mert annyit beszélt útközben — kicsit nyugtalanul nézegetem s érzem, hogy belül nincs valami rendben.

Nyugtalan vagyok, igen s ezt az ingadozást ez a kis barna emberke okozza.

Most ott húzza a fűrészelt Vendellel, szemben velem s ha nem is hallom, látom, mozog a szája, beszél.

Eleinte hallgatjuk, aztán mérgesek leszünk rá. Mi mindent tud összefecsegni! Beszél a Kárpátokról, ahol medvére vadászott, sötét estékről, amikor asszonyokat szöktetett felvidéki kisvárosokban, hatalmas szekerekről fával megrakodva, útban az Alföld felé, óriási disznókról, amelyeket mind egymaga ölt le a Dunántúlon. Beszél a Balatonról és a felhőkről, a viharokról, meg a hajnalokról. Beszél a sógoráról, aki hazajött a hadifogságból és egy orosz nőt vett feleségül, az öccséről, akit lopás miatt lecsuktak, de már kiszabadult. Arról is beszél, hogyan ült a Dunaparton s másfél óra alatt hatvan kiló harcsát horgászott, nem is olyan messze innen, Esztergom alatt. Aztán átváltja a szót és a városról kezd beszélni, ahol lakatos volt egy nagy gyárban, aztán szövőmunkás egy másik üzemben. Villamosvezető is volt — s erről is sokszor, szívesen szól — temetési vállalkozónál kocsis, azon a szép, fekete batáron, amely a semmibe vontatja az embereket. De a bakról is lekerült — meséli —, mert egy szép napon össze szűrte a levelet a vállalkozó feleségével, s főnöke nem szerette az ilyen dolgokat. Mennie kellett s innen egyenesen átvágott az Alföldre, nyáridő volt — egy kis csépell búzaillatot szívni magába.

Hogy mikor történtek vele ezek a dolgok, azt nem mondja. Csak beszél, összevissza, megállás nélkül, reggeltől-estig, amíg el nem

nyomja az álom s nem veszi észre, hogy haragszunk már rá ezért a sok locsogásért. Egyszer-kétszer megpróbálok szólni neki, hogy hagyja abba, s akkor kis, barna üstökét hátravetve, olyan csodálkozó szemekkel néz rám, hogy szinte megsajnálom.

Beszél. Ali összehúzza a szemöldökét s Vendel egyre ritkábban veszi elő a szájharmónikát. Mintha felhő ereszkedett volna a kedélyünkre. De nem szól senki semmit. Csak a kis, sovány emberke.

Mint a zuhatag, úgy peregnek a szavai. Beszél három kisgyerekről, két kislányról és egy fiúról, akik még nem járnak iskolába, de akiket fel akar nevelni, itt laknak a hegy alatt a faluban, anyjukkal, aki az ő felesége. És beszél az asszonyról, aki alacsony, szőke és fekete szemű, nagy mélyenülő szemekkel, kiugró pofacsonttal, vékony, hajlékony, kis karokkal. Beszél a ruhákról, különösen egy piros, babos ruháról beszél szívesen, nagy fehér pettyekről s érezzük, hogy ebben különös kedve telik. Úgy színezi, cifrázza, hogy szinte látjuk az asszonykát a piros ruhában. S beszél a Jóskáról, a legidősebb fiúról, aki anyjának mélyenülő szemeit örökölte s Zsuzsáról, a középső kislányról, aki az ő barna hajával járkal a világban és a legkissebből, a Katáról, aki még pendelyes. Beszél a szobákról — az ő házában —, ahol a falon a kereszt felett Belzebúb képe van, hogy mindkettőnek eleget tegyen és ne bántsa egyik sem és a szekrényről, ahol három vég tiszta, fehér vásznat tartogat, akkorra, ha a gyerekek felnőnek. És beszél az udvarról, amit tavasszal felterve a gyom s ahol a kis, szőke asszony hajol a kapára és tisztítja a keskeny utakat. Beszél az apró kertről s a szőlőlugasról a ház előtt, a rózsákról, amelyek a lugas végében nyílnak. Beszél a nagyudvarról is, ahol az istállóban egy tehen van s két kis malac az ólban. Beszél a csirkékről s a nagy orpingtoni kakasról, amely az övé s amely egyetlen a falujában.

Ekkor már lassanként tágranyilt füllel hallgatjuk. Képzeletünkben megjelenik egy fehér ház, három hancurozó gyerek s egy hűslevegőjű kis szoba, ahol az asszonyka takarít. Látjuk a tehenet s a malacokat, a szőlőlugast s a tavasszal gyomverte udvart.

S mindannyiunk szívébe egy aprócska melegség költözik. Ali ümmög, kezében megáll a szekerce s különös derű ömlik el az arcán.

Kisfiúk szaladgálnak köztünk. Kalyibánk köré szőlőlugas nevelődik s a faág, amelyre kabátjainkat akasztjuk, átváltozik barna fogsos szekrényvé, amelynek fenekén három vég vászon lapul.

Az ember meg beszél.

Egy reggel aztán otthonmaradt főzni. Egyedül! ballagunk az úton az irtás felé, igyekszem hallgatni a napsugarakat s figyelem, mint nedveződik be a bakkancsom, de nem sikerül. Hiányzik a hang s ekkor odalép hozzám Ali és azt mondja: „Küldj a Jóskáért!”

Már várom ezt a szót s ezért nem lep meg, hogy Ali hangját halom három hónap óta először. Intek Vendelnek, aki már érti, mit akarok. Visszafordul s látjuk, amint eltűnik a kanyarban. Utánafolyik a napsugár, szikrázik a szemünk. S csak akkor megyünk tovább, amikor a Jóska megérkezik. Már messziről kiált s látom, amint Alinak felcsillan a szeme.

Hogy ömlik belőle a szó! Vágjuk a fát, én Alival fűrészelek, nem messze tőlünk a Gábor s ő. A fűrész halkán sóhajt s a kiröppenő fapor

csillog a napsugárban. De még így is hallom azt a kellemes duruzsolást, amit idehord a szél. Miről beszélhet — tűnődöm s szeretném hallani. Rápillantok Alira s tudom, hogy ő is erre gondol. Kicsit idegesen megrándul kezünkben a fűrészt s megpendül. Hatalmas, széles tölgyet vágunk, oly nagy, hogy még Ali sem éri át a derekát, csak ketten. Jó mélyen vágunk már a húsába, alig van néhány centi s ledől. Rántjuk a fűrészt, szeretnénk végezni, hívogatóan csillog a tarisznya s benne a sok jó: zöldpaprika, paradicsom, hagyma s a szalonna, fehér kenyérel. Éhesek vagyunk. Mindjárt ledől. Óvatosabban mozgok s intek Alinak, hogy vigyázzon. Visszaint, hogy érti. Mégegyszer átpillantok a másik fához, azok ketten állnak, nevetnek. Szeretnék ott lenni s a szám még így is mosolyra nyílik.

Hirtelen megbillen a fa, nagyot kiáltok, fent a tetején már csörren az ág, amint a szomszéd fák levelét súrolja s növekvő gyorsasággal hullani kezd. Rémuült: „Vigyázz!” hagyja el a számat, egy pillanattal előbb hullik, mint gondoltam, Ali kiugrik alóla, de még így is véresre karcolja egy közeli ág, recseg-ropog az erdő, surrannak a vonalak a fák közt, összerosódnak az arcom, a félelem egyetlen szívdobbanása sűrűsödik bennem. Csak annyit hallok, hogy Ali rekedten felhőrdül, nem tudom, figyelmeztetni akar-e, vagy a fájdalom rázza meg, látom, amint Gábor kerekre nyílt szemében megvilan a halálfélelem s egy hirtelen ugrással elveti magát a földre. Jóska háttal áll nekünk, hallja talán, de nem érti a hangokat, annyira elmerülten mesél — az otthon jár fejében biztosan, az asszony, a lugas, a rózsák, a gyerekek, az az orpingtoni kakas, — látja, amint Gábor elhasal s csodálkozó, felnyílt szemmel fordulna hátra, de félfordulatot sem tesz, amikor rávágódik a tölgy, borzalmas csapással. Csak egy apró nyögést hallok, minden homálybaborul előttem. A fa még mozog, levelek szállnak a levegőben, odaugrom. Egyetlen mozdulattal utánam már Ali is ott van a szerencsétlenségnél. Nem is törődünk Gáborral, aki lassan tápáskodik fel, véresre zúzott karral a földről, minden gondolatunk a másiké. Csattog a szekerce, hogy megszabadítsuk az ágaktól a fekvő testet, amely a fa törzse alá került. Ali véres arccal, izzadtan, lihegve tör utat magának az ágrengetegben, én lélekszakadva dobálom a tisztás felé az ágakat. Az ember ott fekszik a faderék alatt, rettenetes állapotban. Karja kicsavartan, összezúzva, egyik lábát majdnem leszakították az ágak s tarkóján egy véres folt.

Most már megállunk. Egyideig nézzük a halottat, nem tudunk szólni. Addig odaér Gábor is, aki hirtelen sírni kezd. Nem törődünk vele, biztosan most tör ki rajta az ijedtség és a félelem. S amikor megpillantja a fekvő testet, még jobban zokog. Ali ránéz, erre elhallgat.

Hamarosan kiszabadítjuk a fiút. Már nincs benne élet, roncs az egész test. Rögtönzött hordágyat készítünk neki a levágott tölgyágakból s rátesszük. Mára vége a munkának, szóltanul elindulunk a kalyibánk felé. Csend van, a madarak csivognak, süt a nap és olyan üres minden. Ali meg Gábor viszik vállukon a hordágyat. Lehajolok, hogy felvegyek egy számócát, számba veszem, de megkeseredik s eldobom, egyetlen mozdulattal.

Mikor átveszem Gábortól az ágyat, majdnem leejtem. Ali elől megy, nem szól semmit, de látom, tépelődik. Tudom, ő küldött ma az emberért s most ezért eszi magát. Dehát mindegy, megtöntént.

Vendelben is benneszakad a kiáltás, amikor meglátja a hordágyat. A halál megrendít bennünket, félénkké tesz. Nem mintha most látnánk először halottat. Volt elég a fronton, de ez más.

Egy ideig körülálljuk a testet s nézzük. Érdekes módon az arca teljesen felismerhető. Háttal állt, hátsó koponyáját zuzta szét az ütés. Az arc épen maradt. Haragosan, támadóan néz ránk. Ali elfordul.

De intézkedni kell. Hamarosan határozunk. Ali veszi a kabátját, fejébe nyomja gyűrött sisakját, elindul lefelé a faluba, ahonnan az ember való. Értesíteni kell az asszonyt, arról, hogy mi történt. Ali maga vállalja a feladatot, szó nélkül. Lessük, amint eltűnik a fák közt. Nem siet, mintha szeretne visszafordulni. De tehetetlen s mintha dróton rángatnák, úgy hullik lefelé a lejtős hegyoldalra.

Pipázunk s ülünk. Lassan múlnak az órák. Kiállok a tetőre, hogy nézzem a Dunát, de köd van, nem látni semmit. Nyugatról felhősödik, már csak egy vékony csíkon bújik elő a nap a szürke gomolyok mögül. Lábammal egy apró csigát piszkálok, aztán elengedem. Visszahúz valami a többiekhez. Ott ülnek a földön maguk elé meredve.

Néhány kövér, nagy csepp esik, de ebből nem lesz komoly eső. Vékonyak a felhők, átlátszik rajtuk a kék. Lehet már három órája, hogy itt ülünk. Mindannyian Alira gondolunk, akinek jönnie kellene már.

Előbb az asszony bukkan fel a domboldalban, utána fujtatva Ali. Rohannak. Az asszony szőke haja kibomlik a sietésben, nagy piros kendőjét maga után húzza, lobogtatja a futás szele. Oly gyorsan közelednek, hogy nem is érünk rá megnézni a nőt. Úgy rémlik, pontosan olyan, ahogy Jóska leírta.

A test itt fekszik előttünk, letakarva kabátjával s mi levett kalappal álljuk körül. Nincs köszönés, nincs semmi, csak mereven bámuló szemek vannak. A nagy, piros kendő lassan elterül a földön s az asszony egyetlen vinnyogó hanggal rohan oda, ahol a letakart testet látja.

Mozdulatlanul állunk, szívünket összemarkolja a fájdalom. Szeretnénk távolmaradni ettől a pillanattól, de nem lehet. Érezzük, hogy a következő másodpercben lerántja a kabátot az arcáról s akkor iszonyú látványban lesz részünk. Ali eltakarja az arcát, de látszik, hogy a melle emelkedik. Bennünk is készül a sikoltás a zokogó asszonnyal.

Egyetlen heves mozdulattal szinte letépi a kabátot. Hirtelen kiáltás hördül fel belőle, de félbeszakad. Úgy rezzen meg bennünk a csend, mint a fábahajított kés. Az asszony felordít.

— Ez nem az én uram! S talpraugrik. A szemében megcsillan az örület. Ránknéz, de érezzük, hogy nem lát. S a szavát hirtelen nem is értjük. Mit mond? Nem az ő ura? Hát akkor kié? Csend hull ránk egy pillanatra, vastag és értelmetlen.

Az asszony töri meg. Felugrik a földről és ordítani kezd. Úgy ki-virul, mint az orgona tavasszal, hirtelen. Tudtam! — kiabálja — tudtam! S elismétli százszor. Tudtam, tudtam, tudtam.

— Az én uram él! És haza is fog jönni. Várják a gyerekek. — Boldogan néz végig rajtunk. Mi csak állunk dermedten. Egyik szememmel a testet nézem, a másikkal az asszonyt. Felemeli a kendőt a földről s a vállára teszi. Ragyog s elálló pofacsontja mintha még élesebbé formálná a ragyogást. — Isten velük! — kiáltja — Isten velük! Megyek haza kenyeret sütni, vár a kicsi uram. Mire leérek, biztosan ott lesz, otthon!

S elindul futva, boldogan a domboldal felé.

Gábor egy mozdulattal ráhúzza az ismeretlenre a kabátot. Milyen idegen lett! Kicsoda ő? Odavetem Alinak:

— Hogyan találtál oda?

Halkan válaszol:

— Ahogy leírta.

Az egész ember hirtelen szétfoszlik a levegőben.

S aznap este szóltanul üljük körül a tüzet. A szalonna serceg csak a tűzben s az összeomló hasábok neszeznek.

ACZÉL TAMÁS

VIDOR MIKLÓS VERSEI

SINAI-HEGY

*Megálltunk és alattunk, mint a tenger
hömpölygött a köd s a felhők alatt
a világ. Néztük táguló szemekkel —
körülöttünk konok sziklafalak,
ziháltató hegyi ösvény, a bokrok
alján kanyargó, cseles kaptatók —
s mindent befolyva a Marosra omlott
irdatlan köd lassan magábfont.*

*Erre emlékszem. Oly valószínűtlen,
meseszerű szörny lett egy-egy fenyő,
talajtalan támolyogtunk az ürben,
mely mint forró tej fut, fejünkre nő,
előnt s végkép elszakadunk a mélyben
tovább zsongó, zakatoló világ
végső csücskétől — a hajnali fényben
elsüllyedünk, atlantiszi csodák...*

*A fűszálakon megcsillant a harmat,
gyöngysorba fűzve, mint egy nő nyakán —
— Hajnal — gondoltuk — de a szánkra hamvad
a szó tüze, mire kimondanánk.
Csak álltunk. Néztük a hegyet, a fákat,
a szomszéd ormok élet, a ködöt
s mit a hunyorgó szem már nem is láthat,
a csücsokon túl, a felhők mögött —*

*s lenn, lenn a mélyben és nyugatra, messze,
a kis falut, a Várost s a hegyek
kopasza fölött, szürkés égbe veszve,
ki tudja hol, a végső felleget —
s a sűrű távol a szemünkbe áradt
és elfolytak a hetek, hónapok...
Csönd volt, — hallgattuk. Vártunk, mint a vágyak.
Mint Ó, ki a felhők közt hallgatott.*

(1944)

FÖLDKÖZEL

*Boldog nem lehettem veled
s nélküled még boldogtalan sem.
Emlékeink szétpergenek,
akár tarlón a magtalan szem. —
Más vagyok tán? Csak céltalan
lettem miattad — s kicsit gyáva.
Itt valaminek vége van, —
megrogyan a szív ifjúsága.*

*Itt valaminek vége van . . .
a férfikor hőcsúcsa villog.
Ha vezet még út, mélybe von
s ki eddig futott, eztán ballag.
Még egy lélekzet — benne őrzöm
az ormok éles-híg szelét —
még egy tekintet: messzeség!
s elhagylak — túljutok tetődön . . .*

*Mi volt eddig, én Istenem!
Milyen téboly, micsoda lázak,
mily tüskék sebe térdemen
és soha, semilyen alázat,
se veszteség, se félcsata,
csak diadalutak porában
törtetett el eddig a lábam,
e perc kopár tájaira —*

*ahol megértem . . . mit is értek?
Valami végkép elveszett . . . —
ki mindig győztem, itt legyőztek, —
Harc nélkül . . . Hűtlen ellebeg
a légió érc-aquilája:
átpártol ő is. Itt vagyok.
Egyedül jöttem a világra,
s nem találok más csillagot.*

*Valami elveszett. Tudom már.
S azt is, majdnem reménytelen,
hogy a reményt még föllelem
egy sejtethetlen fordulónál.
A katlan magába ölel.
Körül hegyek, távol lapály —
milyen üresség! szinte fáj.
S legyűrhetetlen földközeli.*

(1946)

ÁRNYAK

*Pista, hová mentél? Gyurikám, te se tűnsz föl a lépcsőn?
 Úgy hittem, mindég, csak a nők hagyják el az embert.
 Már ti se vagytok hűk, egy utolsó kézszorítást sem
 adtatok emlékül, megszöktetek innen. A Bástya
 gesztenyelombja alatt ez az ősz már nem veletek vár.
 Éjjeltől hajnalba nyúló, soha-vége vitákon,
 Artur, víg bajuszod szélén nem gyöngyöz a borcsepp
 s nem sugarazza aranyra piros paraszunkat a lámpa?
 Versek mámora sem villantja melegre tanáros
 pápaszemed, Laci?... Jaj, hova lettetek? Itt, e falak közt
 elcsengett szavatok volt-é az igaz, vagy e tompa,
 némán válaszoló idegenség? — Esti magányom
 oldatlan hidegét melyitek melegíti föl újra,
 szép eleven kacagással? (A hangotok él a fűlemben.)
 És tavaszéjeken ott járunk-e együtt, a kihalt Vár
 lépésünk visszhangzó szűk utcáin, akár rég?*

*Nem, soha már! Tudom azt, aki, mint ti, egy éve elindult,
 várhatjuk . . . Mi maradt tibelőletek, Istenem? Annyit
 sem hoz a szél porotokból, amennyit az ujjam a szekrény
 lapjáról lesimít. Csak a tétova, hűtelen emlék
 őriz — amíg őriz — pár csöpp eseményt, az is elhull,
 összefolyik . . . néhány év s elködösíti öröknek
 vélt helyetek szívemben a színfakító feledés. Így
 hagytok messzebb, mind messzebb engem s ami mult már.
 Háttal a napnak, időnek, elindultok feketén és
 egyre vesző távolban, az út behomálylik, az alkony
 áttetsző ködein picit pontok vagytok: a négy árny
 elfér már egy ringó könnycseppben, mit a pillám
 tán fél pillanatig tart még s elereszt lecsukódva.*

BÖHM LIPÓT: Tanulmányfej

ZUGOR SÁNDOR: Parasztok

HUGO VON HOFMANNSTHAL: ELEKTRA.

(Részlet.)

ELEKTRA:

Ki vagy te hát? Én reszketek.

ORESTES:

A kutyák rámismertek odakünn,
s te nővérem, te nem?

ELEKTRA:

Orestes!

ORESTES:

Ha meghallott a házban valaki,
kezében tartja életem.

ELEKTRA:

Orestes!

Nem zavar senki. Ó engedj szemedbe
pillantanom! Nem, nem szabad, hogy érints!
Eredj odébb, szégyenkezem. Ki tudja,
hogysis tekintsz rám.

Én már csak árnya vagyok nővérednek,
szegény fiú. Borzadsz tőlem, tudom.
Hisz mégis egy király leánya voltam!
Szép lehettem, úgy gondolom: kioltva
tükröm előtt a lámpám, szűzies
borzongással éreztem meztelen
testem, amint a tikkadt éjen át,
mintegy megistenülten fölragyog.
Éreztem, keskeny sugára a holdnak,
mint halastóban fürdőzött fehér
mezítelenségemben, és hajam,
a férfi beléreszketett, olyan volt
e haj, e zilált, züllött, szennyezett, ez!
Megérted, testvér! ezt a szűz szemérmem
kellott apámnak áldoznom. Gyanítod,
ha testemen merengtem, nem hatolt fel
a sóhajtása, nem nyomult jaja
az ágyamig? Mind féltékenykedők
a holtak: ő a gyűlölséget küldte
üresszemgödrű vőlegényemül.
E viperamód lékző szörnyüséget
kellott magam fölé eresztenem
álmatlan fekhelyemre, kényszerül,
 hogy megtanuljam nő és férfi közt

micsak lehet! Az éjek, ó, az éjek,
 mik rávezettek! Testem jéghideg
 és mégis szénné égett volt, belül
 izzottam el. De végül mindent tudtam,
 bölcs lettem akkor, és a gyilkosok —
 — anyámra célzok, s rá, ki vele él, —
 nem állták egy pillantásom se ki!
 Mit nézel aggódón körül? felelj!
 szólj hát! Te egész testedben remegsz!

ORESTES:

Hadd reszkessen a test. Vagy gondolod tán,
 hogy nem reszketne másként, hogyha tudná,
 miféle útra szándékszom vezetni?

ELEKTRA:

Hát megteszed? Magad? Te szegény gyermek.
 Segítségedre nem hoztál barátot?

ORESTES:

Erről ne szólj. Agg nevelőm velem van.
 De cselekedni én fogok, csak én.

ELEKTRA:

Az isteneket nem láttam soha,
 de egy igaz, itt lesznek és segítenek.

ORESTES:

Az istenekről nem tudok. Csak ennyit:
 e tettet végzetül bízták reám,
 s elejtenek, ha borzadózom tőle.

ELEKTRA:

Te megteszed!

ORESTES:

Igen. Csupán ne kéne
 anyám szemébe nézmem még előbb.

ELEKTRA:

Tekints reám, mit művelt énbőlőlem.

ORESTES:

(szomorúan végigméri).

ELEKTRA:

Én gyermekem! eljöttél, lopakodva
 érkeztél meg, s magadról úgy beszélsz,
 akárcsak egy halottról, pedig élsz!

ORESTES:

Vigyázz!

ELEKTRA:

Ki is vagyok, hogy rám ilyen
 szerető pillantást vetsz? Nézd, mivé

lettem. Mi egykor voltam, mind oda
 kellett hogy adjam. Veszve szűz szemérmem,
 a legdrágább, mely mint a hold fehér
 ezüstpárája minden nőt övez,
 és tőlük és szívüktől messze űzi
 a szörnyűséget! Szűz szemérmemet
 áldoztam én fel, mintha rablókékre
 jutottam volna, utolsó ruhám is
 leszaggatták testemről! nem került el,
 mint szüzleányt, a nászi éj, keservét
 a szülőnek fölötte ismerem,
 és mégse szültem semmit a világra,
 próféta-nővé lettem mindörökre
 s magamból és testemből semmi mást
 nem hoztam föl csak kétséget és átkot.
 Nem aludhattam éjszaka, tanyámat
 a toronyban ütöttem föl, kiáltva
 az udvaron s a kutyákkal vonyítva.
 Gyűlöltté lettem és megláttam mindent,
 és mindent meg is kellett hogy lássak,
 mint tornyában az őrszem, és a nap
 éj lett, s az éj ismét nappalra fordult,
 s a napsütésen és a csillagon
 nem találhattam örömöm, mert mindez
 semmit sem ért miatta, mindez nékem
 csak emlékiel volt, s minden nap csupán
 egy emlékkő az utamon!

ORESTES:

Nővérem.

ELEKTRA:

Mi érdekel?

ORESTES:

Nővérem, mondd, anyánk
 hasonló hozzád?

ELEKTRA (vadul):

Hozzám? Nem. De úgysem
 eresztelek megnézni. Majd ha meghalt,
 akkor akarjuk majd együttesen
 figyelni arcát. Testvérem, atyánkra
 egy fehér inget dobott, úgy ütött rá,
 mi állt csak ott, mi védtelen volt, arra
 mi szemét vesztette és fejét
 nem fordíthatta feléje, mi karját
 nem szabadíthatta ki — érted-e? —
 emelt baltával arra mért csapást
 fentről alá.

ORESTES:

Elektra!

ELEKTRA:

Tettei

formálták arcát.

ORESTES:

Meg kell hogy tegyem,
sietnem kell a tettel.

ELEKTRA:

Az a boldog,
ki tenni mer! a tett akár egy ágy,
megnyugszik rajt a lélek, mint egy ágy,
egy balzsamágy, a lélek rajt pihenhet,
mely egy seb, egy tűz, egyetlen fekély és
egyetlen lángolás!

(Orestes nevelője jelenik meg az ajtóban, egy hatalmas, villogó szemű aggastyán.)

ELEKTRA:

Testvérem, ez ki?

A NEVELŐ:

Nem tudtok szátokra vigyázni ott,
hol épp elég egy hang, egy szó, egy semmi
s művünkkel együtt pusztulunk —

ELEKTRA:

Ki ez hát?

ORESTES:

Nem ismered? Ha szeretsz, köszönd néki.
Köszönd meg, hogy vagyok, Ez ő, Elektra.

ELEKTRA:

Te, te, most már minden világos! minden
hogyan összejátsszik! Engedd megcsókolnom
a kezeid! Én semmit sem tudok
az istenekről, inkább hát tenéked
jusson a kézcsók.

A NEVELŐ:

Csönd, Elektra, csönd!

ELEKTRA:

Nem; ünnepelni akarlak, mivel
őt idehoztad. Amikor gyűlöltem,
dúsan hallgattam. Fal a gyűlölet,
önmagát eszi fel, a szerelem
még nálánál is kevesebb, kinyúlna
minden után és semmit sem ragad,
a keze láng, semmit se markol, minden
gondolkodás is semmi, üres pára
mi szánkából előtör, csak az a boldog,
ki tettét elkövetni jött! és boldog,

HUGO VON HOFMANNSTHAL: ELEKTRA

ki illeti őt, ki a földből a
baltát kiássa, ki a fáklyát tartja,
aki az ajtót tárja neki, boldog,
aki az ajtóban figyelhet.

A NEVELŐ:

Hallgass!

(Oresteshez)

Bent vár ő. Szolgái keresnek téged.
A házban nincs egy férfi sem. Orestes!

Fordította: PILINSZKY JÁNOS

EMLÉKEZÉS ZSUZSÁRA

I.

*Eget-vádló dühömben hadd kiáltsam
 minden mennyeknek és minden pokolnak
 velőt-sajdító irgalmatlan lázban,
 hogy megrendüljenek minden hatalmak
 kik feltépték a végtelen nyugalmat,
 mely már régóta szunnyadott velőmben —
 csak szunnyadott: egy hírrel föl kavartak
 s most, mint a tűzhányó, kitör belőlem
 s pusztító lávaként vad átkom szertefröccsen.*

II.

*„Pusztuljatok ti gyilkosok! Ti gyávák!“
 lázadj fel Végtelen, tipord el őket!
 Zsuzsanna, mint egy gyöngye kis madárkát
 a részeg istenek orvul megöltek
 s azt sem tudom: hegyek vagy messze völgyek
 fogadták porlasztón magukba tested.
 Ha volna is virágom, mit letörjek
 sírodra néha, merre, hol lebegjek?
 Tűnő halmot hol épített a szél feletted?*

III.

*Az élet bennem málladozva porlad,
 mint márványból vésett királyi álmok,
 ha már szemcséi egyszer meglazultak —
 de szavaim addig magasra szállnak,
 míg az életnek és nem a halálnak
 vagyok megbonthatatlanul cselédje —
 ha élve nem: magamban megtalállak:
 emléked folyton hullámozó zenéje
 belevarázsolt régen a tündér regékbe.*

IV.

*A mosolyodból lepke lesz maholnap,
de nem halkul fülemben buggyanása —
pillantásodból nárciszok dalolnak
a serdülő tavasz fuvallatára;
de nem lankad szememben csillanása,
gyöngye melled gyümölcsöt érlel őszre,
de még kezem emlékszik hajlatára
és álmaimban villanó szemölcsse
oly forró, mintha még valóban tündökölné.*

V.

*Az élet porlad, málladozva bennem,
de te egészen nem halhatsz meg addig,
amíg erőm lesz egyet is lehelnem,
míg életem a porba nem hanyatlik —
egy hangfoszlányon hányszor átiramlik
a multat és jövődöt fölkararva
a te hangod, mit nem hallottam annyit,
míg éltél, mint amennyiszor suhanva
most bűvölőn köröttem itt lebegsz, Zsuzsanna.*

VI.

*Nem is te vagy talán már: régi évek
elillanó szagát érzem nevedben,
feldúló dallamot, kihült zenéket,
miket melletted akkor megszerettem, —
még mindig Antares lebeg felettem
s a tiszta égbolt összetört üvegje —
ha emléked gyötrőn szívembe rebben —
s talán nem is téged szerettelek, de
szerelmes voltam engem-tükröző szemedbe.*

VII.

*Az ifjúság ott lüktetett szívemben,
s magamban már nem tudtam elviselni —
hálódba ez taszított akkor engem,
szeretni kellett; mindegy: kit szeretni —
asszony voltál te is, több, mint a semmi,
nem, mint a lenge fény: megfoghatatlan:
volt szájad és öled s elég volt ennyi —
nem tudhatott veled betelni ajkam:
új ízeket kínáltál minden pillanatban.*

VIII.

Asszony voltál te is, miként a többi
 s te sem voltál több semmivel, Zsuzsanna —
 hagytad magad szeretni és gyűlölni;
 lenyűgözött vad szépséged hatalma —
 de hogyha akkor más kerül utamba:
 az oldja föl leláncolt szenvedélyem —
 és szívem most talán azért jajongna
 a bánattól s a kínoktól kevélyen
 hullámzó, mindent elmosó, merész zenében.

IX.

Oly szép vagy most azért emlékeimben,
 mert minden percem sisteregve lángolt —
 de, mert te gyujtottad fel őket bennem:
 halottaiddban légy örökre áldott —
 márványt nem adhatok, mint a királyok:
 versből építék kupolát porodra,
 hogy megőrizzen téged, mint az álmat
 zsongó-dongó agyunk egy rejtek odva,
 honnan előtör egyszer, perzselőn lobogva.

X.

Bennem az élet minden sercenése
 nyomot hagy, mint a kéz a lágy viaszban —
 te megsebezted s mit huszonnégy éve
 hordoztam öntudatlanul magamban —
 a lánc-szakító szenvedély kirobbant
 belőlem és megedződtem hevében.
 Hogyan köszönjem meg neked e roppant
 kincset, mely hozzásegít, hogy szegényen,
 — mert nélküled — életem úgy-ahogy leéljem?

XI.

Jelen vagy és leszel minden soromban:
 ígéim, jelzőim téged dicsérnek —
 jelen vagy kenyeremben és boromban,
 jaj, nem tudhatlak megtagadni téged:
 már mindent hozzád, emlékedhez mérek —
 halandó tested elpusztult, de bennem
 tovább élsz, mert pusztítasz, mint a méreg —
 ha vinnyognék se véd meg senki engem:
 magányos félelem lapít ijedt szívemben.

XII.

Ó mennyi színt és mennyi-mennyi álmot
 tettem el veled, Zsuzsanna, kedves —
 kicsit az én halálom is haláloed:
 az elmúlás hozzáhajolt szívemhez —
 de nem félek: az enyém is ilyen lesz;
 szemem lehúnyom: számat nem nyitom ki —
 az alkony és az ég hiába vemhes,
 hiába fognak síromnál zokogni —
 ha már szemem lehúnytam: számat sem nyitom ki.

XIII.

Az évekkel nősz, egyre, mint az árnyék,
 ha már az ég szétoplík alkonyattá —
 és egyre nősz, amíg a föld hazám még,
 földporhanyító nárciszos tavasszá —
 nősz és élsz, mert az ifjúság te voltál
 a szájam, jaj, már hasztalan tagadná:
 neved úgy él szívemben, mint a zsoltár
 s emléked részegítőbb bármiféle bornál.

XIV.

Zsuzsanna! Antares! sok esti csillag!
 séták a Rózsadombon, merre szálltok?
 az évek jaj, hová, még merre hívnak?
 s ki tudja, hogy mily buktatókra várok
 melyek jobban megráznak, mint haláloed —
 ki tudja? — s, te már tudod, Zsuzsanna,
 ki ott fenn szállsz, mint az azúr sirályok,
 élet s halálként csöndesen suhanva
 ott, hol kék ívbe hajlik az ég őszi hamva.

AZ ANTIINTELLEKTUALIZMUS FELTÁMADÁSA

Nem látunk sokat itt, távol Magyarországon abból, ami Európában történik; csak fényjeleket látunk felvillanni, s messzi üzeneteket hallunk, töredékdallamokat s el-elfúló mondatokat. Ami erjedésben van, annak csak a habja csillan meg; s a hagyományos, harminc-húsz-éves fáziskülönbség most különösen fájó. Pedig, hogy szeretnénk megragadni, utánakapni, hogy szeretnénk tanulni és nézni és kapni... Több összekötőkapocs kellene és több út, — s itt nem materiális utakat s szellemi módokat, hanem befogadóképeséget értünk, — mert ami ma Európában történik, mindenképpen világtörténeti dokumentum: egy most feltámadó és megszülető kultúrának, vagy ha úgy tetszik, egy most elsüllyedő életformának megnyilvánulása.

Mert amit így, ilyen távlatból leegyszerűsítve láthatunk, az ma nem más, mint ez: az irracionálé feltámadása.

Igen, az irracionális minden vonalon; s ha kell, racionalizmus ruhájában is; ha kell, a legszigorúbb intellektuális formákba öltöztetve. Nevezheted, ahogy akarod; akár úgy mondd: a német szellem diadala, — a németeket testileg megverték, de szellemekben győztek, hangoztatják a francia újságok, — akár úgy: a katolikum előtörése, — mondhatod ezt: a mázlikus ember győzelme, vagy ezt: a misztikus élmény újrafelélése, nevezheted antropozófiának, vagy akármi másnak — a lényeg ugyanaz marad. Majsza folyik az intellektus ellen, kemény és kíméletlen, — egyes lapokban már nincs megbélyegzőbb szó ennél: intellektuális, — s Julien Bendának szülvölve és kétségbeesetten kell védekeznie, — az intellektualizmus ismét stéril, hideg, száraz, életellenes, — s Gide, aki pedig igazán az intellektus elleni lázadás egyik megindítója és vezére volt, most vén farkasként riadtan tiltakozik: „...nem értem, miért és mi ellen harcoltunk. Azt szokták mondani, nem kérünk a külföldről ránkerőszakolt barbarizmusból. Attól félek azonban, hogy ismét csak a barbarizmus furakodik sorainkba be, ezúttal a szabadság képében, s ti, mindnyájan kedvelitek, pártoljátok...” — írja Sartre egyik sok port felvert manifesztumával kapcsolatban.

Nem értékelünk és nem foglalunk állást; csak objektíven konstatálunk kell az irracionális magyarányú előtörését és úgy látszik időleges felülrekedését olyan területeken, ahol nem is sejtettük volna; s ilyen terület Franciaország. Az előtörés nem újkeletű, s a győzelem nem váratlan; hosszú fejlődés érkezett most el új állomásához: sok tendencia, sok megnyilvánulás most kapott értelmet. Kialakult már a végleges értéktáblázat, korunk szokása szerint antinómiában: racionalizmus — irracionális; mert korunk a polarítások kora s most is polarizál, csak ezt nem fejezi ki ilyen világosan. De vigyáznod kell, mert a szavak mögött sokszor éppen ellenkező lényeg húzódik meg; mert a formulákban való hit, a kulcsszavakhoz való babonás ragaszkodás, a gondolkodásnak mind-e lustasági formái, bárha a formulák ra-

ciónálisak legyenek is, távolról sem racionalizmus. Tehát: az a kényelmes-messzianisztikus álláspont, hogy bizonyos problémák egy-egy, — akár racionális ihletésű, — képlet vagy megállapítás segítségével megoldhatók, éppen úgy kritika —, tehát rációellenes, mint akár a legmitikusabb német szellem-történet. Sok ellentét esik így egybe, divatos polarizáltságok sora tűnik el.

Az intellektus-ellenességnek ma egyik legdivatosabb formája a misztika feltámadása, az, amelyet akár Huxley legújabb regényeiben láthatunk, a másik pedig az egzisztencializmus újrafelélése. E mélyen német és a legvégső konzekvenciáig antiintellektuális magatartás ma renaissance-át éli, s főképviseelője a sokat emlegetett J. P. Sartre. S mi sem jellemzőbb, mint hogy Sartre egyik legújabb cikkében, kifejtve az egzisztencializmus programját, már nem tartja azt elégnek; tovább kell lendülni, tovább kell menni — írja — és az intellektuális egyéni beágyazottságot, az egzisztenciát most már osztály-beágyazottsággá kell tennünk; mint ahogy eddig az egyéni létbe, úgy most az osztályba kell belenőni. Ezzel Sartre valójában eljut a marxizmus elvi alapjáiig. Mintha csak ezeknek az elvi alapoknak *bizonyos típusú megragadása* alkalmas volna arra, hogy az egzisztencializmussal, tehát a legszélsőségesebb antiintellektualizmussal párosuljon. Milyen jelentős az ellentétek ilyen egybeesése; mikor pedig éppen a marxizmus elvi alapjairól nézve válik lehetetlenné és hamissá ez a párosítás! S végtelenül veszélyes is, mert így tolódkhatnak el az antinómiák, *így kerülhet egy nevezőre antiracionalizmus és racionalizmus; — ami annyit jelent, hogy már nem a gondolatrendszerek lényege vagy fogalmi tartalma, hanem megragadási módja a fontos.*

Igy küzd a ráció és intuición ismét egymással a ma Európájában. Az örök harc, Voltaire és Rousseau harca kiújult, csak hogy egyre keményebben és sorsformálóbban; mert most már azt is tudjuk, hogy itt nemcsak szellemi emberek szabad párharcáról van szó; nem, hatalmasabb és kérlelhetlenebb ellenfelek vívnak csatát; és minden ütközet, a szó nem képes értelmében, vérré megy.

A szavak megsúlyosodása ma nyilvánvalóbb, mint bármikor; mert tudjuk, hogy a filozófiai tankönyvből koncentrációs tábor és gázkamra keletkeztek; s hogy halált hordoz az elme játéka.

SZABOLCSI MIKLÓS

Il faut comprendre qu'il ne s'agit pas de travailler dans „le gros“ mais dans „le grand“; il ne s'agit pas non plus d'ennuyer les échos à répéter d'excessives sonneries, mais d'en profiter pour prolonger le rêve harmonique dans l'âme de la foule.

(Debussy)

Olyan korban élünk, amelyben egyre több ember számára válik kérdéssé az egyének a zenéhez való viszonya. Új alapokon nyugvó zenei nevelés van kialakulóban, zeneéletünk állandó változásban van; az új zene mindenki számára egzisztenciális jelentőségűnek tetszik, ellene, vagy mellette, de valamilyen irányban mindenki állásfoglalásra kényszerül. Kétségtelen, hogy ennek a mozgolódásnak megindításában nagy része van a nyugateurópai példáknak, azoknak a szenzációszámba menő újdonságoknak, amelyek a német és francia zenei életet állandóan mozgásban tartják, a valóságos mozgóerő azonban nem a külföld, hanem zenei életünk sajátos fejlődése. Ismeretes ugyanis, hogy Bartók és Kodály művészete európaszerte forradalmat jelentett a század első felében és ha külföldön jelentőségüket felismerve, csakhamar napirendre tértek is fölöttük, felhagyván azzal a csodálattal és kultusszal, amely Nyugaton a keleti exotikumnak kijár, nálunk — talán azért, mert zenénk eddigi történetében nem igen volt mihez hasonlítaniuk őket — a révületbe eső rajongók és az elzárkózó „konzervatívok“ táborára még ma is egymással szemben áll és évtizedek óta folyó végtelenül tudománytalan és unalmas disputákra ad alkalmat. Ha egyébre nem is voltak ezek jók, annyit mindenesetre elértek, hogy a rajongók csoportja (kevesebb hozzáértéssel ugyan, mint buzgósággal) egymásután rendezte a Kodály és Bartók hangversenyeket, amelyek az előadott művek értékénél fogva feltétlenül jó hatással voltak zeneéletünkre, s hogyha akadtak olyanok, akik számára a művek nem beszéltek önmaguk helyett — ismét inkább intuícójukra, mint tudományos elmélyedésükre támaszkodva — a panegyrikoszok végtelen sorában Bartókot és Kodályt kiáltották ki a modern európai zene első és egyetlen mesterének. (A rajongók együgyű felfogásában természetesen ez a zene azonos volt a népi inspiráción épülő művészettel.) Mindez pedig azért történt, mert amikor a lelkesedők táborára divattá tette Bartókot és Kodályt, mindketten pályájuk legkezdetén voltak és újításaik közt valóban az volt a legszembeszökőbb, amit legtöbben ma is mint egyetlen lényeges tartalmat jelölnek meg művészetükben: a primér népi inspiráció, a népzene friss kifejezési lehetőségeinek, különösen a népi melodikának a műzene tematikájába való beolvasztása. Azóta azonban több, mint három évtized múltát el, Bartók is, Kodály is, amellett, hogy művészi indulásukkor az intellektuális síkon is hangzottatott népzenei inspirációt lényegében nem tagadta meg, végtelen magasságokra emelkedett, olyan magaslatokra, ahova csak a művészt emelheti ihlete, de sohasem a feldolgozó. A rajongók azonban megmaradtak annál az állomáson, ahonnan rajongásuk tárgya elindult. Bartóknak és Kodálynak egyéforrott a neve a népzenevel; hosszú időn keresztül nagyon kevesen akadtak,

akik arra vállakoztak volna, hogy legalább a fogalmakat tisztázzák, komoly tudományos felkészültséggel különbséget téve a Bartók-stílus, Kodály-stílus és a népzene között. A fogalmaknak ez a tisztázatlansága természetesen összefügg azzal, hogy a multban éppen e köré a népiesség köré mesterséges köd borult s ha zenénk nagy mesterei tisztázni óhajtották is a népi inspirációnak, s az ebből születő magas művészetnek a kérdéseit, epigon népi fróink gondoskodtak arról, hogy ideológiájukat a napi politika pillanatnyi változásaihoz alkalmazkodó kódös és tágtartalmú fogalmakkal definiálják. Más szempontból ítélve, a fogalmaknak ez a tisztázatlansága azzal függ össze, hogy éppen Bartókkal és Kodályval kapcsolatban meglehetősen nehéz feladatra vállalkozik az, aki stílusukat, művészi magatartásukat pontosan körül akarja írni. Az a hihetetlenül gyors fejlődés, amelyen Bartók ment keresztül a kései Liszt-stílustól Debussy impresszionizmusának érintésével Sztravinszkij zenekarának káprázató koloritjáig és azon túl is, olyan területekre, ahol már társ nélkül, teljesen egyedül halad tovább, valóban nagyon nehezen ragadható meg, annál is inkább, mert hiányoznak azok a szálak, amelyek egyik korszakot a másikhoz kapcsolják; Bartók életműve logikailag korántsem lezárt, maga is nagyon gyakran művésze új útjainak keresése közben megoldatlan problémákon siklott keresztül. Kodály fejlődése nem látszik ennyire problematikusnak legalább is első pillanatra nem. Úgy tetszik, hogy kettejük közt ő a tudatosabb alkotó, hogy fejlődésében nincsen áthidalhatatlan hézag és hogy életművének egyik legjelentősebb pontja éppen az, hogy minden problémáját tisztázta, semmit ki nem került, vagy át nem lépett. Ezt az elgondolást igazolja művészetének klasszikus kiegyensúlyozottsága is. Ám mégis maradt egy kérdés — és szempontunkból a legfontosabb — amelynek végső következményeit, jóllehet a mester önmaga számára levonta, a rajongók egyáltalában nem hajlandók levonni, s ez annál is meglepőbb, mert a kérdés nem csupán a zenét illeti, hanem egyéb művészetekkel is szorosan összefügg, sőt a magyar művelődés legégetőbb kérdéseit érinti.

Nagyon jól tudjuk, hogy milyen nagy befolyással volt mindenkor a zenei stílusok kialakulására a zenei élet társadalmi szerkezete. Bach muzikájának stílusát éppúgy nagyrészt meghatározta annak a közösségnek zenei igénye, amelyiknek komponált, mint ahogy Mozart művészetének arisztokratikus jellegét is többek között azoknak a fejedelmi udvaroknak a légköre szabta meg, amelyek számára készültek. Beethoven az első, aki stílusában valóban azt a hangot találta meg, amelyik a „milliók” igényének megfelelt. A romantika azonban teljességgel híjában van azoknak a feszítőerőknek, amelyek a zenének ezt a nagy népszerűségét lehetővé teszik. Schubertől kezdve Regeren keresztül egészen Schönbergig egyre jobban apad azoknak a száma, akik megértésből fakadó élvezetet találnak az új zenei stílusokban, olyannyira, hogy a hangversenyközönség körében tapasztalt meg nem értés ellensúlyozására kénytelen volt maga Schönberg is új előadási lehetőségekkel kísérletezni (Verein für musikalische Privataufführungen, 1910), ahol lemondva tapsról és sikerről, kevés hallgató előtt mutatja be művészetét. Az ilyenformán létrejött magánelőadások azután meg is hozták a gyümölcsüket a kompozíció terén is, hiszen Alban Berg, vagy Anton v. Webern végtelenségig feszített intellektualizmusának, minden reális hangzástól idegenkedő lírájának okát valószínűleg nemcsak iskolájukban (mindketten Schönberg tanítványai) kell keresnünk, hanem annak a közönségnek zenei igényében is, amelynek számára műveik fródtak. A zenét fényűzésből művelő kevésszámú hozzáértő körén kívül megvan azonban a mai zene hallgatóinak nagy tömege is és ismerjük azt a zenét is, amelyik ezeknek a tömegeknek a lelkivilágát tükrözi. Ennek a fejlődésnek a gyökereit Wagner hangospátoszu zenédramáiban, Mahler „Ezrek Szimfóniájában”, monstrum zenekarában kell keresnünk. És

Mahler zenéjében már benne vannak azok az elemek, amelyek a mai tömegzenét a „zeneünnepélyek“ műsorszámait is elsősorban jellemzik: a belső tartalom nélküli hatalmas hanghatások, a nép művészetéből, vagy a megelőző korok zenéjéből kinövő fölösleges pátosz, a sekélyes mondanivalóknak hatalmas formákba való szétszórása. Az elmondottakból következik, hogy komoly igényű művész számára sem az egyik, sem a másik megnyilatkozási forma nem kielégítő. Mivel azonban a mai zenéje meglehetősen távol áll a mai közfízléstől, gondoskodni kell arról, hogy legyen közönsége annak a mai muzsikának is, amelyik zene jellegét nem áldozza fel néhány intellektuális beállítottságú hallgatóból összetevődő elit-közönségnek, s a valódi belső tartalmi értéket sem cseréli fel hangzatos hangszerelési effektusokra, vagy nagyarányú üres formákra. Ez a „közönségnevelés“ a jelentősége a Hindemith és Jöde által a század elején megindított „Das neue Werk“ mozgalomnak és ilyen nevelő céllal fródtak Bartók és Kodály gyermekkórusai is. Mindnyájan arra törek-szenek, hogy az ifjúság zenei ízlésének megváltoztatásán keresztül olyan közönséget neveljenek a jövő számára, amelyiknek mindennapi tápláléka az új zene, nem csupán ünnepélyeik fényét emelő hatásos külső dísz. Az újítók nálunk is, Németországban is feltétlenül hittek abban, hogy az új zene szerve-sen kapcsolódik a régihez, a régi korok zenei értékeinek ismerete pedig meg-nyitja a kaput a mai művészet ismeretén alapuló élményszerű átéléséhez. Amíg azonban Németországban a tradíciót régi korok műzenéje jelenti, hiszen ez már évszázadok óta állandó kölcsönhatásban él a népzenevel. nálunk, ha a népzeneben nem látunk többet, mint pusztán az érzések klasszikussá csiszoló-dott, de primitíven elementáris intenzitású kifejezését, úgy e népzeneen kívül külön kell a régi műzenei stílusokhoz fordulni, amely — zenetörténetünk folyamán egyes elszigetelt jelenségeket, mint amilyen a históriás énekstílus, vagy a verbunkos, nem számítva — a népzenetől teljesen különállónak fejlő-dött. A népi zenének a régi magyar műzenei stílusokkal és a régi nyugati ze-nével való összekapcsolása határozza meg elsősorban Kodály zenetörténeti jelentőségét is. A mester életművében rejlő útmutatást azonban nagyon keve-sen értették meg tanítványai közül. Ez a népi hagyományvilág ugyanis már önmagán túlmutató jelenség, s ha Bartóknak és Kodálynak jelentőségét a nép-zenéből kinövő új zenekultúrában ismerjük fel, lehetetlen ebből kihagynunk azt a komponenst, amelyet éppen az önmagán túlmutató népi művészet jelent. Mert nincsen homogén, faji, vagy időbeli megszorításokhoz kötött népművé-szet. A magyar népi hímzések sokszáz letűnt, vagy élő kultúra formáit rögzítik, a népmesék vastag humorában gyakran Bocaccio mosolyog felénk, s a paraszti dallamvilágban éppen nem ritkák a gregorián zene fordulatai vagy a renaissance bájos, könnyed, nemzetközi formáinak rokonai. Ha tehát úgy mondjuk, hogy Kodályban és Bartókban a magyar népzene inkarnálódik magas művészetté, a népi kultúra megfogalmazásában benne kell értenünk az egyetemes európai műveltség mikrokozmoszát, nemzeteknek és korszakok-nak a lelkét.

Nagyon jól tudta ezt Bartók, már 1911-ben, amikor a Kékszakállú her-cceg várát megkomponálta, s nagyon világosan fogalmazta meg Kodály éppen a Bartók operával kapcsolatban, a népi inspirálódás módját. A népzene „... igazi értéke — úgymond — az, amit az ősz-zenéből megőrzött, s amire ösztönző példát ad: az érzelmeknek minden formulától mentes, sémáktól meg nem szorított, s ezért roppant intenzitású kifejezése, a lélek szabad, közvetlen beszéde.“ (Nyugat, 1918. 937 l.) Am a követők kezén a népi inspirációnak mindkét fentebb idézett megfogalmazása elsikkad. Megszűnt számukra a népi zene önmagán túlmutató jellege s megszűnt ezáltal minden, ami zenéjüket a humánus körébe emelhetné volna. Környezetükből és egyetemes művelődés-történeti jelentőségüktől elszigetelt népdalok tarka mozaikjává vált ez a zene,

amely a mesterek humánus művészetét kellett volna, hogy folytassa. Nem értették meg azonban az epigonok Kodály fenti szavait sem s nemcsak az emberiségtől, hanem a társadalomtól is elzárták műveiket. Mert művé válik az a zene, amely éppen a humánusot, „a lélek szabad, közvetlen beszédét” nélkülözi, milyen társadalomhoz szólhat s milyent nevelhet? Semmiképpen sem olyant, amilyent a mesterek álmodtak meg, az ilyen zene kénytelen lesz a Mahler szimfóniák közönségéhez leszállani, ünnepek zenéjévé, őszinteség nélküli hangtömegek felvonulásává válni, amelyet a külföldi hasonló termékek álpátoszától talán tematikája különböztet meg, de nem ideológiája.

S ezen a ponton válik problematikussá zenei nevelésünk is. Miért van az, hogy a mesterek nagyszerű kezdeményezése első hihetetlenül gyorsan mutatkozó eredményein ma sem igen jutottunk túl? Miért van az, hogy mindazok a munkálatok, intézmények, iskolák, amelyeket Tóth Aladár elengedhetetleneknek tartott 1929-ben, s amelyeknek lététől remélte a magyar zenei nevelés reformját (Zenei Szemle, 1929. 2. skk. 1.), jóformán mind megvalósultak anélkül, hogy zenei nevelésünk ügyében lényeges változás állott volna be. Az ok, úgy hisszük, az intézmények léténél mélyebben fekszik, az intézmények által propagált művészet humánus voltában, s ennek függvényeképpen társadalmi elhelyezkedésében. A zeneünnepek zenéjének időhözköötlen aktuális, véges volta semmiképpen sem alkalmas arra, hogy a mesterek elképzeléséhez hiven közönséget neveljen, olyant, mely nem csupán passzíve fogadja be a társadalmilag és művészileg elszigetelt magányos alkotók művészetét, hanem aktív módon teszi magáévá a zenét, otthonába viszi, s a mindennapi élet szellemi tartozékának tekinti.

Természetesen ahhoz, hogy a zene valóban a mindennapi élet szellemi tartozékává váljék, szükséges, hogy a zeneművészet bizonyos külső és belső feltételeknek megfeleljen. Könnyen ábrázolhatónak kell lennie, s feltétlenül hordoznia kell azt az önmagán túlmutató jelleget, amelyet fentebb humánusnak neveztünk, s amelynek egyik forrását éppen a népdalban ismertük fel. A népdalban megtalált humánus elem vezette Kodályt is a régi magyar és régi nyugati hagyományokhoz; mindenki, aki a népdal lelkét óhajtja megismerni, s e szellemben óhajt komponálni, szükségszerűen erre az útra kell, hogy jusson. Ami a könnyen előadhatóságot illeti, a mesterek tanítása itt is süket fülekre talált. A nagy lélek nagy alkotásainak kényszere „nagy” alkotásokra inspirálta az epigonokat s maguk csodálkoztak legjobban, ha a becsületes zenekritika posztromantikusoknak, Wagner-, vagy Mahler-követőknek könyvelte el őket. Kis lelkek számára nem a Te Deum, sem a húros, ütőhangszerekre és celestára írt Zene jelenti az útmutatást, hanem a kodályi vonós-nyelvényesek, kórusok, vagy a Bartók-zongoradarabok tiszta lírája, egyszerű nyelvezete. Nagyon jól tudjuk, hogy az a kényszer, mely az epigonokat állandóan lázban tartja, s az egyetlen nagy és halhatatlan mű megkomponálására készíti, szükségszerűen következik epigon-voltukból éppenúgy, mint halhatatlan mestereik műveiből. S mégis úgy hisszük, hogy eszményképük a ma annyira korszerűtlen tiszta és egyszerű líra kell, hogy legyen, mert tudjuk, hogy halhatatlanságuk nem a Műben lesz, hanem a teljesen újjáalakított magyar zenei közfzlésben.

SZÖLLŐSY ANDRÁS